

KEGLEVICH KRISTÓF

A SZEPESI APÁTSÁG TÖRTÉNETE AZ ÁRPÁD- ÉS AZ ANJOU-KORBAN (1223–1387)¹

1. A monostor története

1.1. Bevezetés és historiográfia

A szepesi vagy savniki ciszterci apátság Szepes vármegye délnyugati részén, a Hernád völgyében, szinte közvetlenül a folyó partján volt található, ott, ahol az egyesült Primóc és Ganóc csermelyek beletorkolnak a Hernádba. Természeti adottságai megfeleltek a ciszterci rend eszményeinek; a tengerszint felett 570 méterrel fekvő apátságot mind északról, mind délről kb. 1000 méteres hegyek vették körül. Utóbbiak az Alacsony-Tátra keleti, illetve a Gömör–Szepesi-érchegység északi vonulatait jelentik. Szepes megye a legkésőbb kialakult vármegyék közé tartozik, a XIII. század első felében még ritkán lakottnak számított,² a ciszterciek tehát nekik megfelelő, elhagyatott helyre érkezhettek. A szepesi apátság 1223. évi alapításától kezdve a XVI. századig működött ciszterci rendházként; utolsó valódi apátja, Roszen Mihály 1542-ben hunyt el. Ekkor Hieronym Lasky szállta meg; ezután a monostor birtokai sohasem kerültek vissza a rendhez. Emléke apáti címben élt csak tovább, 1850-től két néven, mint savniki és mint szepesi címzetes apátság is.³ A XVII. század elején akkori birtokosa, Thököly István az apátság köveiből kastélyt építtetett, ez ma is látható Savnik (Spišský Štiavnik) község mellett.

Az apátság 1223 óta több különböző néven szerepelt; az Anjou-kor végéig a külföldi és a magyar források is szinte kizárólag *szepesiként* (ingadozó helyesírással: *de Spys, de Syps, de Cyps, de Scips, de Scepus, de Scypus, Scepusiensis* etc.) említik, 1348-ban és 1353-ban *monasterium B. M. V. de villa Compositi* néven hal-

1 Ez a tanulmány az ELTE BTK történelem szakán 2005/06-os tanévben elkészített szakdolgozatom szerkesztett változata. Ezúton köszönöm meg témavezetőm, Körmendi Tamás tanársegéd (ELTE BTK) segítőkéz szakmai irányítását, valamint Hervay F. Levente O.Cist. zirci alperjel atya és opponensem, Bertényi Iván egyetemi tanár (ELTE BTK) segítségét.

2 *Kristó*, 1988. 393–395. p., *Zsoldos*, 2001.

3 Az alapvető adatokra ld. *Deáky*, 1937. 5–23. p., *Repertorium* 172–176. p.

lunk róla, 1398-tól savniki (*in Schevnek, de Schebnik, de Savnik, iuxta Sewnik, de Chewnik, etc.*) apátságként is előfordul, ez a név a XV. században vált gyakorivá.⁴

A szepesi apátság történetével elsőként Wagner Károly foglalkozott tudományos igénnyel, aki 1774 és 1778 között megjelent *Analecta Scepusii sacri et profani* című forráskiadó és történetíró művében megjelentetett néhány, az apátság történetével kapcsolatos oklevelet és — számos hibával — közölte az apátok névsorát. Ő tisztázta azt is, hogy csak egy ciszterci konvent létezett a Szepességben.⁵ Fuxhoffer Damján és Czinár Mór *Monasteriologiae regni Hungariae libri duo* című munkájában a savniki apátság történetével kapcsolatos legfontosabb források mellett az újkorig nyúló történeti összefoglaló is olvasható. A savniki mellett egy magyar-lengyel illetékességű *B. Mariae Virginis de Candelis* apátságot is ismertetnek.⁶ Rupp Jakab hasonló jellegű, Magyarország helyrajzi története című könyve ugyanezeket az adatokat közli.⁷ Új forrásokat az ugyanebben az időben, a XIX. század második felében megjelenő magyar okmánytárak, továbbá Leopoldus Janauschek a ciszterci monostorjegyzékek felhasználásával készült *Originum Cisterciensium*ja és Josephus-Maria Canivez: *Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis* című művében közreadott generális káptalani statútumok jelentettek. A XX. század első felében két monográfia készült a szepesi apátságról: 1927-ben Ján Vencko *Dejiny štíavnického opátstva na Spišije* és 1937-ben Deáky Honór, A savniki apátság története című kötet. Fekete Nagy Antal a savniki apátság birtokaival foglalkozott,⁸ az ő adatait vette át Deáky is. 1984-ben jelent meg Hervay Ferenc Levente *Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria* című szintézise, melyben a szepesi apátságra vo-

4 A szepesi apátság különböző nevei megtévesztették a kérdés első kutatóját, Pázmány Pétert, aki 1629-ben megjelent *Acta et decreta synodi diocesani Strigoniensis celebrate Tynnaviae c. művében (Appendix II.)* öt szepességi ciszterci apátságot tartott nyilván: *Abbatia B. M. V. de Schavnik, B. M. V. de Candelis, B. M. V. in Scepusio, de Casa Nova, Nova Abbatia inter Hungariam et Poloniam.* (Deáky, 1937. 9. p.) Fuxhoffer–Czinár II. 83–88. p. szerint csak kettő ilyen létezett. Ezt annak ellenére állították a XIX. század közepén, hogy Wagner Károly már 1778-ban leírta: mind az öt ugyanaz. Wagner még nem foglalkozott a *de villa Compositi* elnevezéssel, de ez sem jelenthet egy a savnikitól különböző szepességi ciszterci apátságot (Ld. később, Káposztafalvánál). Wagner, 1774–1778. III. 151–152. p. A *de Candelis* apátság, mely Ludimir mellett feküdt, és amelynek létét egy — nem credeti — 1232. évi lengyel adat bizonyítja, Fuxhoffer–Czinár II. 83–84. p. szerint nem a szepesi, hanem a szczyrzyci apátsággal azonos. Deáky, 1937. 8–10. p. okleveles adattal alá nem támasztott véleménye szerint ez Savnikra vonatkozik. A szczyrzyci monostor nem a Szepességben, hanem Lengyelországban feküdt.

5 Wagner, 1774–1778. III. 151–162. p.

6 Fuxhoffer–Czinár II. 83–88. p.

7 Rupp, 1870–1876. II. 237–242. p.

8 Fekete Nagy, 1934. 79–83. p.

natkozó minden akkor ismert adat szerepel, röviden szó esik benne a monostor hiteleshelyi tevékenységéről és birtokairól is.⁹

A szepesi apátságról szóló szlovák nyelvű (legfontosabb) irodalom két műre terjed ki: Jan Vencko 1927-ben megjelent monográfiájára és Michal Slivka *Cisterciti na Slovensku* című tanulmányára.

Jelen dolgozat anyaggyűjtése, bár ezt nem hangsúlyozza mindig külön, nagymértékben támaszkodik Deáky könyvére és Hervay Repertoriumára. Novuma az időközben napvilágot látott újabb oklevélkiadások, regeszták (*Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, Anjou-kori Oklevéltár) és a cîteaux-i nagykáptalan statútumainak feldolgozása, néhány korábbi adat kijavítása, a birtokokra vonatkozó valamennyi forrás összegyűjtése és a hiteleshelyi tevékenység részletesebb vizsgálata. A szepesi apátságra vonatkozó késő középkori okleveles anyag ma sincs teljesen kiadva, ez további kutatásokat tesz majd szükségessé.

1.2. Az alapítás

A történeti irodalomban kétféle információt olvashatunk a szepesi monostor alapítására vonatkozóan. Régen te királyi apátságnak tartották, aminek alapítója Kálmán szlavón herceg, IV. Béla öccse lett volna; újabb vélemények szerint magánmonostor, amit Ampod fia Dénes tárnokmester alapított.¹⁰

Két adat vonatkozik közvetlenül az alapításra. Az egyik a cîteaux-i generális káptalan 1223. évi statútuma: eszerint a magyar király tárnokmesterének új apátság alapítására vonatkozó kérelmét meghallgatták, kiküldik a lengyel Suleyów és Koprzywnica apátjait, hogy menjenek el a kijelölt helyre és a tárnokmesterhez; aki ha betartja, amit ígért, konventet hozathat a szintén lengyelországi Wąchockból.¹¹ A

⁹ Repertorium 172–180. p.

¹⁰ Kálmán herceg: *Békefi*, 1898–1902. I. 32. p., *Fekete Nagy*, 1934. 79. p., *Deáky*, 1937. 7. p. *Divald*, 1905–1907. I. 19. p. még azt is tudni véli, hogy Kálmán „a szerencsétlen végű Gertrud királyné üdvösségére” alapította 1216-ban (!). Ampod fia Dénes: *Solymosi*, 1984. 240. p., *Kosztá*, 1993. 119. p., *Hervay*, 1994. 140. p.; a tárnokmester indította alapítást Kálmán vitte végbe: *Janaushek*, 1877. 226. p., Repertorium 172. p. II. András neve is fölvetődött: *Wagner*, 1774–1778. III. 151. p., *Vencko*, 1927. 23. p., *Slivka*, 1991. 101–102. p. Slivka II. Andrásnak az alapításban játszott szerepét első felesége, Gertrúd testvércének, bambergi Eckbert püspöknek szepességi birtokaival hozza összefüggésbe. II. András kétségtelenül vonzódott a ciszterci rend felé, hiszen Gertrúdot a pilisi monostorba temettette, maga pedig az egresit választotta. A föltételezett alapítók személyére ld. *Deáky*, 1937. 7. p. 9. jz.

¹¹ *Petitio domini camerarii regis Hungariae de construenda abbatis exaudita, et committitur abbati de Sylo et de Copurnice, qui eant ad locum et ad camerarium regis, et si impleverint,*

másik adat IV. Béla 1260. augusztus 14-i oklevele, melyben saját régi, Kálmán herceg hozzájárulásával tett adománylevelét újítja meg. (Az ajándékozott birtok jelentős méretű.) Ebből első olvasásra az tűnik ki, hogy a szepesi apátságot IV. Béla alapította Kálmán beleegyezésével.¹² A Szepesség a XIII. század elején hercegi javadalomként Kálmán birtokában volt,¹³ tehát ő kellett hogy létesítse a monostort, függetlenül attól, hogy az oklevelet a nagyobb hitelesség kedvéért a királyi kancelláriával állíttatta ki. IV. Béla évtizedekkel később alaptalanul tulajdonítja magának az akkor már föltehetően királyi kegyuraság alatt álló monostor alapítását.

A Szepesség földrajzi adottságaiból következően sokáig gyéren lakott volt, Szepes vármegye későn, a tatárjárást követően alakult ki. Ez a ciszterciek számára előnyös volt, hiszen könnyen kaphattak a rend alapítói és a generális káptalan elvárásainak megfelelő nagy kiterjedésű, érintetlen földbirtokot. A történész viszont sajnálja, mert emiatt kevés adat áll rendelkezésére. A terület tehát, mint fentebb említettük, Kálmán hercegé volt. A továbbiakban amellet érvelünk majd, hogy Ampod fia Dénesnek is volt köze a Szepességhez és a szepesi apátsághoz.

A generális káptalan statútumát ugyanis hitelesnek kell elfogadnunk. Ha a káptalannak voltak értesülései a magyar monostorok alapításáról, akkor ezek az információk mindig pontosak voltak. A 18 magyar ciszterci apátság alapítói 7 esetben szerepelnek a statútumok között, 11 esetben nem (ezen monostorok első említése

quod promisit, habeant potestatem mittendi conventum de domo de Camina. SC II. 1223/29. sz.; 1934-ben adták ki. A *camerarius* (kincstartó) csak a tárnokmester (*magister cubiculariorum*) lehet. A magyarországi latinságban később általánosan használatos *magister tavernicorum* elnevezése 1214-ben fordul elő először, a terminus a távoli Franciaországban 1223-ban még képlékeny lehetett. A XIII. században Magyarországon nem létezett más gazdasági jellegű fömlétságg. Sulcyów (*Sylo*), Koprzywnica (*Copurnice / Clara Provincia*), Wąchock (*Camina*) lengyel ciszterci apátságok, az első a gnieźnói főegyházmegyében, a második kettő a krakkói egyházmegyében feküdt. Bár Szepes neve a statútum szövegében nem olvasható, ez csak rá vonatkozhatik, más ciszterci monostor nem alapult ekkor az országban.

- 12 *Privilegium nostrum super collatione terrae..., quam quidem terram de consensu carissimi fratris nostri Colomanni Regis... contuleramus...* CDES II. 452–453. p.; *Vencko*, 1927. 315. p.; CD IV/3. 21. p. (Nem tartalmazza a határjárását.); RA 1239. sz. Az oklevél V. István 1271. IX. 20-i átírásában maradt fenn, ami Szentpétery szerint valószínűleg hamisítvány, de tartalmilag hiteles. RA 2109. sz. Fekete Nagy Antal az átíró oklevelet XV. századi hamisítványnak tartja, ami egy perben használt másolat volt, és miután az eredeti elveszett, a pecsét ráfüggesztésével akartak neki autentikus jelleget kölcsönözni. *Fekete Nagy*, 1934. 80. p.
- 13 A legkorábbi adat Kálmán birtoklására 1229-ből való: ekkor Don és Mátyás testvércet erősitette meg Tamásfalva birtoklásában. ÁUO VI. 477. p. (Az oklevél címében tévesen 1220 szerepel.) Erzsébet idősebb királyné egy 1279. évi oklevélben olvassuk: *Colomanni regis..., qui dum viveret, terram Scepus possederat usque ad vitam suam cum pleno iure.* CD V/2. 582. p. Ld. erre *Fekete Nagy*, 1934. 52–53. p.

sokkal későbbi alapításuknál).¹⁴ A hét eset kiegészíthető egy nyolcadikkal, mert a pornói apátság inkorporációja két lépésben történt. Fennmaradt további öt alapításra vonatkozó kérelem, ami nem valósult meg. Ez az 1205 (Toplica alapításának kérelme) és 1277 (a kapornaki bencés apátság inkorporációjának terve) közti 13 adat a következő (zárójelben a végül meg nem valósult alapítások tervezett helye és kérelmezőjük neve):¹⁵

monostor neve	alapítás éve	alapító a generális káptalan szövegezésében	alapító
Toplica	1208	rex Ungariae (1205)	II. András
Pornó (1)	1219	dominus Stephanus filius Stephani	Csépán fia István
Szepes	1223	camerarius regis Hungariae	
Gotó	1232	archiepiscopus Golossensis	Csák nb. Ugrin
Pornó (2)	1234	dominus Praenestinus electus (1233)	Pecorari Jakab
Pétervárad	1234	primogenitus regis Hungariae	Béla herceg
Bélháromkút	1234	dominus Agriensis episcopus	Kilit egri püspök
(Dénesvölgy)	1239	palatinus Ungariae	(Tomaj nb. Dénes)
	1259	dominus rex Ungariae	(IV. Béla)
	1266	ducissa Galitiae	(IV. Béla leánya, Anna)
Ábrahám	1270	comes palatinus	Mojs nádor
(Tihany)	1271	rex Hungariae	(V. István)
(Kapornak)	1277	dominus episcopus Vesprimisensis	(Kőszegi Péter)

Látható, hogy a magyar király, nádor, a praenestei, az egri és a veszprémi püspök, a kalocsai érsek mint világi és egyházi méltóságok, valamint a trónörökös, a hajdani halicsi herceg özvegye és Csépán fia István mint magánszemély milyen

14 A nagykáptalani határozatokból megtudhatjuk még Borsmonostorról, hogy a generális káptalan beleegyezése nélkül alapították; Zágráb esetében is foglalkozik státútum az alapítással, de egyik szövegben sem szerepel az alapító személye.

15 A táblázat a Repertorium alapján készült. Az idézett adatok: 181. p. (Toplica), 154. p. (Pornó), 172. p. (Szepes), 101. p. (Gotó), 133. p. (Pétervárad), 53. p. (Bélháromkút), 121. p. (Dénesvölgy), 41. p. (1259, 1266 és Tihany), 47. p. (Ábrahám), 42. p. (Kapornak).

pontosan vannak megnevezve, csak a latin *Chepani* torzult *Stephani-ra*. A további II apátság alapítására vonatkozóan nincsenek adatok a generális káptalan statútumai között, így nem mondanak ellent a más forrásból származó ismereteinknek. A statútumok a 7 megvalósult alapítás esetében megbízhatónak és pontosnak bizonyultak, így a szepesi alapítással kapcsolatosnak is hitelesnek kell lennie. A tárnokmester szerepet játszott a fundációban. Elképzelhető lenne, hogy csak királya, II. András követeként szerepelt volna, ennek azonban ellentmond az, hogy 1208-ban, 1259-ben és 1271-ben a generális káptalan a királyt nevezte meg, amikor II. András, IV. Béla és V. István személyes kérelmével foglalkozott. A többi királyi alapítású magyar ciszterci apátság alapításakor sem működött közre közvetítő, igaz, itt a király neve vagy a királyi méltóság említése sem őrződött meg a statútumokban. Mindezek alapján leszögezhetjük, hogy a szepesi monostor alapítója Ampod fia Dénes. Motivációja az *imitatio regni* lehetett, ez nem volt idegen a kortól, bár a világi főurak ritkán alapítottak ciszterci monostort.¹⁶

Lássuk ezek után a tárnokmester és a Szepesség kapcsolatát! Ampod fia Dénes¹⁷ 1216-ban szepesi ispán volt.¹⁸ Ezelőtt és ezután egészen 1254-ig csak 1224/25-re van biztos információ a szepesi ispánról (Gyula). 1202-ben szerepel egy Tamás szepesi ispánként, ám ez téves adat. 1254-től többször hallunk Detre szepesi ispánról; egy 1256. évi említésből kikövetkeztethető, hogy 1254 előtt működnie kellett egy Arnold szepesi ispánnak is. 1248-ból ismert egy Henrik nevű alispán. 1262 után sűrűsödnek a szepesi ispánokra és alispánokra vonatkozó adatok.¹⁹ Látható, hogy a számunkra fontos 1216-i adat körül nagy úr tátong. Ampod fia Dénes tárnokmesterisége (1216–1222, majd rövid megszakítással 1224-ig) mellett 1216-tól 1219-ig és 1226-ban újfári, 1220 és 1222 között pedig bácsi ispán is volt.²⁰ Az 1216. évi oklevél

16 A rend nehezen tudta összecygetetni elveit, monostorainak szabadságát a nemzeti monostor intézményével; a potenciális alapítók szemében sem lehettek népszerűek az ő igényekkel szemben mercv, rugalmatlan ciszterciek. Repertorium 21. p., *Solymosi*, 1984. 239–240. p.

17 Éltérc ld. *Wertner*, 1895., *Petrovics*, 1994.

18 II. András egy oklevelének méltóságsorában szerepel Dénes tárnokmester szepesi ispán. CD III/1. 178. p., RA 308. sz. *Wertner*; 1897–1898. III. 108. p. szerint az adat óvatossággal kezelendő, *Fekete Nagy*, 1934. 351. p. és *Kristó*, 1988. 393. p. 476. jz. hitcesként fogadja el. Ampod fia Dénes szepesi ispánját *Zsoldos*, 2001. 25. p. Kálmán halicsi ispánjával magyarázza; Szepes megye mintegy hátszágul szolgált Kálmán számára, élén a király hű emberével.

19 A szepesi ispánokra ld. *Wertner*; 1897–1898. III. 108–109. p., *Fekete Nagy*, 1934. 351–354. p.; az alispánokra pedig *Fekete Nagy*, 1934. 355–361. p.

20 Ld. *ccrc Wertner*; 1897–1898. I. 439–442. p. (Abaújvár), 442–447. p. (Bács). E két vármegye Szepesnél sokkal jobban adatolt. RA 371. sz. szerint Ampod fia Dénes 1221-ben barsi ispán is volt, ezt azonban se *Wertner*; 1897–1898. 453. p., se *Petrovics*, 1994. nem említi. (Nem is cáfolja.) Előbbi azonban hozzá Simon barsi ispánt ugyancsak 1221-ben.

egy szatmári birtok adományozásának megerősítéséről szól, nem világos tehát, hogy Ampod fia Dénes miért pont akkor használta Szepes vármegye ispáni címét és később miért nem.

Teljességgel még Ampod fia Dénes szepességi birtokossága sem zárható ki. Ennek a feltevésnek ugyan nincs írásos alapja, ám megfontolandó, hogy egyetlen olyan oklevél sem ismert, amelyben Ampod fia Dénes birtokot kapna a királytól, holott köztudottan II. András „új intézkedéseinek” egyik legfőbb haszonélvezője volt. Elvileg elképzelhető, hogy a Szepességben is kapott birtokot. Ezzel függhet össze az a furcsa tény is, hogy az apátság birtokainak törzsállományába tartozó Savnik és Vidernik be van ékelve a lándzsásfalvak közé és megszakítja azoknak összefüggő sorozatát.²¹ Ennek oka ismeretlen, de az adat talán amellettszól, hogy ez a két falu nem a király, illetve Kálmán herceg alá tartozott, mint a többi.

Ugyanakkor kétségbevonhatatlan, hogy a szepesi monostor kegyura a későbbiek során a király lett. Az 1260-i oklevélen kívül ezt bizonyítja mindenekelőtt a Nagy Lajos által 1347-ben adományozott bírósági *exemptio*;²² az uralkodó ebben a kiváltságban nyilván csak a saját monostorát részesíthette. XI. Gergely pápa egy 1374. évi leveléből is az következik, hogy Nagy Lajos a maga jogának tartotta a szepesi apát kinevezését — éppen ez ellen tiltakozott a pápa az esztergomi és a kalocsai érseknél.²³ Nagy Lajos alatt tehát a szepesi apátság biztosan királyi kegyuraság alatt állott, IV. Béla fent említett kiváltságoló oklevele szerint már 1260 előtt királyivá minősült át. Erre a jelenségre, hogy ti. egy magánkegyuraság alatt álló monostor királyivá válik, több példát ismerünk a XIII. századi magyar történelemből:

- 1) A borsmonostori ciszterci apátságot Miskolc (Bors) nembeli Domonkos bán alapította 1190 körül. Fia, Bors ispán, mivel nem voltak fiai, 1225-ben felajánlotta a monostort II. András királynak, aki el is fogadta azt. Bors ispán 1231-ben inkább sógorának, Hontpázmány nembeli Sebesnek adta az apátságot. Később Lőrinc étekfogómeister lett a kegyúr; IV. Béla 1268-ban, majd IV. László 1275-ben neki adományozta a patronátust. Az apátság tehát Bors eredeti szándékának megfelelően mégiscsak királyi kézbe került; kegyuraságát a mindenkori uralkodó a fenti eseteken kívül is többször eladományozta.²⁴

21 Fekete Nagy, 1934. 57. p.

22 CD IX/1. 478. p.

23 *Nostis enim, quod memoratus Rex ius praesentandi abbatem monasterii sancte Marie de Scepus ordinis Cisterciensis Strigoniensis diocesis, et in similibus ius habere non potest.* VMS II. 144. p.

24 Repertorium 63–67. p.

- 2) A leleszi premontrei prépostságot Boleszló váci püspök (1188–1212) alapította. IV. Béla 1252-i oklevele szerint a monostort Boleszló II. András engedélyével alapította, de kegyuraságáról a király javára lemondott. A kegyuraságot ezért IV. Béla ugyanekkor Miklós fia András ispánnak adta. A rendházat IV. László 1290-ben ismét eladományozta.²⁵
- 3) Ugyanígy a sági premontrei prépostság, amelyet Hontpázmány nembeli Márton bán alapított 1238 előtt, felszentelésének pillanatától királyi monostor lett; a fundátor följánlotta a személyesen jelen lévő IV. Bélának.²⁶
- 4) II. András 1208-ban adott engedélyt Győr nembeli Pót, Csépán és Mór fia István ispánoknak, hogy Lébényben bencés apátságot alapítsanak. 1263-ban azonban IV. Béla a kegyuraságot, amit korábban Lőrinc étekfogómasternek juttatott, visszaadta Győr nembeli Konrádnak.²⁷

A fenti példák mind abból a korból valók, amikor feltételezésünk szerint a szepesi apátság is királyi patronátus alá került. Különösen a borsmonostori — ciszterci — analógia tűnik meggyőzőnek. Elvileg az is elképzelhető, hogy IV. Béla a szepesi apátságot magánmonostorként dotálta, ám ez igen valószínűtlen. IV. Béla nem királyi alapítású monostoroknak is juttatott adományokat, így például 1264-ben a türjei és 1266-ban a sági premontrei rendházaknak — előbbinek részben csereként —, de ezek sokkal kisebbek, mint a szepesi.²⁸ A nem királyi monostorok királyi dotációja nem volt jellemző. Nem lehet biztosan tudni, hogy az 1260. évi privilegialis oklevélben szereplő birtok megegyezik-e az eredeti adománnyal. Lehet, hogy IV. Béla kiegészítette a Dénes tárnokmestertől származó birtokot, de az is lehet, hogy az eredetileg is igen nagy volt.

Következtetésként mindebből azt vonhatjuk le, hogy az alapító Ampod fia Dénes, de a monostor még az 1260. augusztus 14-i oklevél kibocsátása előtt királyi kegyuraság alá került, esetleg IV. Béla birtokvisszavételi politikájával összefüggésben és Kálmán herceg közreműködésével. Az alapítás maga gyorsan lezajlott, az 1223. évi generális káptalan határozta el, és Szepes (*abbatia Sanctae Mariae in Scips*) még

25 *Körmendi*, 2001–2002. 46. p.

26 CD IV/3. 433. p., RA 1586. sz.

27 *Hervay*, 2001. 499–500. p.

28 Türje: *Körmendi*, 2002. 8–9. p. Ság a tatárjárás után ismét a Hontpázmány nem kegyurasága alá került. 1268-tól királynői monostor. A Hontpázmány nembeliek 1272-ben megpróbálták visszaszerezni a kegyuraságot, 1298 körül pedig földúlták a monostort. *Körmendi*, 2002. 19. p.

1223-ban bekerült a ciszterci monostorok jegyzékébe.²⁹ Ez minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy a fundáció 1223-ban történt.³⁰ Az alapító szerzetesek lengyelek voltak, a krakkói egyházmegyében lévő Wąchockból érkeztek. Szepes Wąchock révén a ciszterci rend morimondi ágához³¹ tartozott. A wáchocki és a szepesi konvent későbbi kapcsolatának közvetlen emléke nem maradt. Áttételesen utal erre a cîteaux-i generális káptalan egy 1449. évi statútuma, mely a káptalan akaratával szembeszegülő wáchocki apátról szól. A statútum emiatt a következő nagykáptalan elé idézi a krakkói egyházmegye és Nagy-Lengyelország összes apátját, valamint a szepesi apátot.³² Lehetséges, hogy a Szepes ekkor már nem a wáchocki, hanem a morimondi apátság alá tartozott. (Ld. később!) A szepesi monostort a Boldogságos Szűz Máriának szentelték.³³

1.3. Az első évtizedek

A generális káptalan 1237-ben elrendelte, hogy a szepesi (*de Syps*) monostor költözzék át egy Luchance nevű helyre. A végrehajtással a morimondi apátot bízta meg.³⁴ Luchanche feltehetően a mai Lucsivna (Lučivná), ami Savniktól kb. 20 kilométerre, Poprádtól nyugatra fekszik.³⁵ A tervbe vett helyváltoztatás nem történt meg.

29 Repertorium 172. p. A generális káptalan statútumaiban és a monostorjegyzékekben is dokumentált magyarországi ciszterci alapítások többsége — a renden kívül álló egyén által történt alapítás és a szerzetesecsoport megtelepedése — 2–3 éves folyamat volt. (Éppen az előbbi két adatból következően.)

30 A mást állító hagyományok felsorolását ld. *Janauscheck*, 1877. 226. p., *Deáky*, 1937. 6. p.

31 Cîteaux első négy filiája: La Ferté, Pontigny, Clairvaux és Morimond fontos szerepet játszott a rend kormányzásában. Ez a négy apát vizitálta Cîteaux-t. A négy apátság filiációja, vagyis a belőlük közvetlenül vagy közvetve leszármazott monostorok összessége jelenti a ciszterci rend négy ágát.

32 SC IV. 1449/85. sz.

33 A XIX. század második felében bukkant föl a történeti irodalomban az a nézet, miszerint a templom búcsúja Mária születése, vagyis Kisboldogasszony lett volna. *Fuxhoffer–Czinár* II. 83. p., *Rupp*, 1870–1876. 237. p., *Ortvay*, 1891–1892. I. 57. p. Az érvelés alapja az, hogy a savniki templom ma Kisboldogasszonynak van szentelve. Míután azonban erre egyetlen középkori forrás sem utal, valószínűbb, hogy a középkorban Nagyboldogasszony, Mária mennybevétele volt a címünnep, mint a ciszterci monostorokban Európa-szerte mindenhol. A monostor pusztulása után több száz évvel épült falusi templomra nem feltétlenül hagyományozódott át változatlanul a titulus.

34 SC II. 1237/54. sz.

35 Repertorium 172. A tervezett új helyszínen vámszedőhely működött. *Slivka*, 1991. 102. p.

A szepesi apátság életképes volt, 1240-ben két tervezett alapítással is kapcsolatba került. A generális káptalan ekkor teljesítette a magyar királynak a veszprémi apácakolostor inkorporációjára vonatkozó kérelmét és a körülmények megítélésére a szentgotthárdi és a vértesszentkereszti apátot küldte ki. Úgy határozott, hogy az új alapítás Szepes (*Syps*) filiája legyen.³⁶ A veszprémvölgyi rendházba ciszterci apácák költöztek; az 1240-es dátumot csak az előbbi forrás támogatja. A veszprémvölgyi apácák és Szepes későbbi kapcsolatának semmilyen jele nincsen.³⁷

Ugyancsak 1240-ben bízta meg a generális káptalan a szepesi (*de Cyps*) apátságot azzal, hogy küldjön konventet az újonnan alapítandó dénesvölgyi apátságba. Ha nem tudna, küldjön Morimond, ez esetben viszont Dénesvölgy Morimond filiája legyen. A helyzetet a kerci és a vértesszentkereszti apátnak kellett megvizsgálnia.³⁸ Egy 1239. évi statútumból tudjuk, hogy az alapító Tomaj nembeli Dénes nádor (1235–1241) lett volna, de terve nem valósult meg. Valószínűleg azért nem, mert a nádor a muhi csatában (1241. április 11-én) életét vesztette. A Tusagarnak, illetve *Vallis Dionysiinak* nevezett hely pontosan nem lokalizálható, talán a Losonctól északnyugatra lévő Tugár folyóhoz és faluhoz van köze.³⁹ A szepesi monostor létszáma tehát elegendő mértékben gyarapodott ahhoz, hogy filiát alapítson: ez elvileg legalább a létszám megduplázódását jelenti. (Szabályosan 12 ciszterci szerzetes kellett egy új apátság alapításához.)

A tatárjárás a Szepességet sem kerülte el, a szepesi szászok a hagyomány szerint Menedékszirtre (*Lapis refugii*) menekültek, amely ekkor kapta nevét.⁴⁰ Menedékszirt, ahol 1299-ben karthauzi monostor alapult, kb. öt kilométerre esik a szepesi apátságtól, így minden bizonnyal a ciszterciek is itt húzódtak meg, hiszen a Hernád völgyében fekvő rendházuk sokkal nehezebben lett volna védhető. Albert szepesi apát 1260-ban kérte a királytól birtokainak megerősítését, mivel korábbi adománylevelei elégték. A szepesi apátságot elpusztító tűzvész időpontja nem határozható meg teljes biztonsággal, de a királyi oklevélben valószínűleg nem a tatárjárás okozta károkról van szó, mivel szövege nem említi a tatárokat és majdnem 20 évvel később kelt.⁴¹

36 SC II. 1240/62. sz.

37 Eldönthetetlen, hogy a rendházat közvetlenül 1240 előtt görög vagy bencés apácák lakták-c. Veszprémvölgyre ld. Repertorium 192–193. p.

38 SC II. 1240/63. sz.

39 SC II. 1239/26. sz., Repertorium 40–41., 121. p.

40 *Fekete Nagy*, 1934. 86. p.

41 Kiadásait ld. fentebb. *Deák*; 1937. 10. p. ismeretlen oknál fogva a második leégést 1256 körülre teszi.

A szepesi apát renden belüli fontos szerepét mutatja, hogy 1248-ban ismét egy alapítási ügyben működött közre. A ciszterci generális káptalant 1249/50-ben foglalkoztatta a biharszentjánosi apátság inkorporációja. A statútumokban Körös-parti Keresztelő Szt. János-apátságnak nevezett szentjánosi monostor megvizsgálásával 1249-ben a szepesi (*de Seips*) és a szczyrzyci apátokat bízta meg. Az új alapítás, Koprzywnica (Copivinc; a krakkói egyházmegyében) filiája lett.⁴² 1250-ben a morimondi apát vagy alkalmas emberei is kiküldettek a szentjánosi alapítás ügyében.⁴³

A szepesi apátságra vonatkozó első magyar okleveles adat 1248-ból való, ekkor a szepesi apát egy birtok eladásánál működött közre szomszédként mint tanú.⁴⁴

1254-ben a szepesi apát megbízást kapott IV. Ince pápától (1243–1254) a sáros-pataki domonkos priorral és a szepesi préposttal, valamint a pápa küldöttjével, Ubaldus szubdiakónussal és káplánnal együtt, hogy teremtsenek rendet az egi egyházmegye plébánosainak a püspök és a káptalan elleni perében, mely a jövedelmek elosztásáról folyt. A pápai oklevelét, amely inti az egi püspököt, hogy ne zaklassa az egyházmegyéjében lévő papokat, Vilmos szepesi apát és János szepesi prépost 1328-ban felhasználta Telegdi Csanád ellen.⁴⁵

1.4. Az Árpád-kor vége: fokozódó aktivitás

A XIII. század második feléből már lényegesen több adatunk van a szepesi ciszterci rendházról. Ekkor működött két első név szerint is ismert apátja, Albert (1256–1267) és I. János (1286–1310). Ekkor foglalták írásba a monostor alapvető privilégiumait. Kibontakozott az apátság szepesi illetékességű hiteleshelyi tevé-

42 SC II. 1249/28. sz. Szczyrzyc (*de Luiduiner*); Lengyelországban, a krakkói egyházmegyében fekszik, Koprzywnica (*Copivinc*) ugyancsak. A statútum nem rendeli Szentjánost Szepces alá, mint ahogyan *Győrffy*, 1963–1999. I. 668. p. állítja.

43 SC 1250/36. sz. A Bihar vármegyében fekvő szentjánosi bencés apátságot 1215 előtt alapította a Hontpázmány nem Keresztelő Szt. János tiszteletére. 1249–1250 Cîteaux-ban a ciszterci-ekhez való átvételéről döntöttek, de soha nem került rá a rend monostorjegyzékeire. Az esetleges ciszterci jelenlétre utaló utolsó adat 1259-ből származik, ekkor Szentjánost a generális káptalan Koprzywnica helyett a morvaországi Plasy alá rendelte. SC II. 1259/36. sz. 1294-ben apátját említik, aki valószínűleg bencés. 1334-ben a rendház biztosan bencés. (Bihar)szentjánosra összefoglalóan ld. *F. Romhányi*, 2000. 63. p., *Győrffy*, 1963–1999. I. 667–668. p.

44 HO VIII. 53. p., RA 873. sz.

45 A pápai oklevél 1328. évi átírata: MES III. 195. sz., AOkl X. 447. sz. Ld. még IV. Sándor pápa (1254–1261) 1255. évi ítéletlevelét: ÁUO VII. 390–392. p.

kenysége. Két esetben, 1286-ban és 1293-ban kapcsolatba került a szepesi káptalan saját belső ügyeivel is.

Ahogy már említettük, Albert apát 1260. augusztus 14-én megújította Kálmán herceg a monostornak szóló, de elégett adománylevelét. Az apátság birtokai jókora egybefüggő tömböt képeztek Szepes megye délnyugati sarkában, nagyjából a Gömör-Szepesi-érchegység — gyakorlatilag ma is lakatlan — ide eső részét ölelték föl. A privilégiumot V. István 1271-ben megerősítette.⁴⁶

A szepesi ciszterciek másik fontos kiváltságukat 1294-ben kapták Jakab szepesi püspöktől. Megszerezték tőle Savnik, Vidernik, Toplica és Alcnó falvak tizedeit és minden természetbeni jövedelmét. Az apátság ellenszolgáltatásként évi 20 szepesi súly⁴⁷ szerinti ezüstmárkát tartozott fizetni: tízet Szt. Jakab ünnepén (július 25.), tízet pedig Szt. Mihályén (szeptember 29.). A püspök minden jogáról lemondott a fent említett (és a jövőben alapítandó) falvakban (a tizedekről is).⁴⁸ A monostor birtokigazgatására vonatkozó első adat 1264. évi, ekkor Albert apát Sztojánfalva községet soltészszágba adta Hilbrandnak.⁴⁹

Az 1250-es évektől az okleveles anyagban egyre gyakrabban jelenik meg a szepesi apát. A monostor 1262 előtt már hiteleshelyi tevékenységet is folytatott.⁵⁰ 1256-ban Detrik szepesi ispánnal együtt Albert apát iktatta be birtokába Jordán ispánt,⁵¹ 1267-ben pedig Mihály zólyomi és szepesi ispánnal együtt lipthói Bogo-

46 *Vencko*, 1927. 317. p. (méltóságsorral), CD V/1. 128–129. p. (anélkül). Fejér az átirát 1260-i oklevélre 1270-esként hivatkozik. RA 2109. sz.

47 Bogdán István metrológiai monográfiájában a szepesi fontot „még kérdőjelesen sem tételtezté”, mert feltételezése szerint a font szokott nagyságánál sokkal kisebb volt, és nem ismerte egyetlen előfordulását sem. *Bogdán*, 1991. 448. p. Ezen dolgozat okleveles anyagában négy-szer is szerepel a szepesi súly, a szepesi pondus; elsőként az itt hivatkozott diplomában: *bis decem marcas argenti ponderis Scepcensis*. CD VI/1. 330. p. További előfordulások: 1264: HO VI. 125. p., illetve CD VI/1. 338. p.; 1315: CD VIII/1. 583. p.; 1326: CD VIII/3. 161. p. = CD VIII/5. 172. p., SS II. 66. p. A szepesi pondus tehát a XIII. és a XIV. században valóban használt mérték volt.

48 CD VI/1. 330–331. p. Jakab szepesi prépostot (1284–1301) III. András 1293-ban püspöki méltóságra emelte. Mind ő, mind Nagy Lajos megpróbálta a szepesi prépostságot püspökséggé tenni. *Ortvay*, 1891–1892. I. 55. p. *Deák*, 1937. 12. p. ismeretlen oknál fogva az oklevélben említett fenti négy faluén kívül Sunyava és Grénic tizedeiről is beszél. Grénic tizedei 1294-ben valóban a szepesi apátságé voltak, de nem Jakab adományaként. A legkorábban 1321-ben említett Sunyava pedig nem is a szepesi apátságé volt. (Ld. lentebb!)

49 HO VI. 125–126. p., CD VI/1. 338–339. p.

50 Mihály szepesi ispán 1262-i oklevele utal Adalbertus (helyesen: Albertus) szepesi apát levelére. 1309. IV. 15-i átirásban RS I. 632. sz.

51 CD IV/2. 381. p., RA 1105. sz.

mért.⁵² Albert apát 1257-ben egy birtokper ítéletét hagyta jóvá a szepesi szász gróffal.⁵³ 1263-ban egy másik birtokperben Albert apát oklevele is bizonyító erővel bírt.⁵⁴ 1269-től 1274-ig négyszer találkozzunk Bagamér ispán újonnan szerzett birtokával — egy erdővel —, ezzel szomszédos volt a szepesi apát földje.⁵⁵ 1275-ben a szepesi apát bíróként szerepelt egy örökösödési ügyben. Itt személyesen is érdekelt lehetett, mert a szóban forgó birtok határos volt az övével.⁵⁶ Egy 1286-i oklevélben, mely a szepesi prépost és káptalan közti viszályt simította el, a szepesi apát az ítélet végrehajtását volt hivatott ellenőrizni: Ipoly lektornak előtte (és a jemniki plébános előtt) kellett egy márkát fizetnie a prépost számára.⁵⁷ 1289-ben a lomnici bíró oklevelét tanúként János apát — Jakab szepesi préposttal együtt — pecsétjével erősítette meg.⁵⁸ 1293-ban a Jakab szepesi püspök és a káptalan megkapta III. Andrástól a Poprád folyó és a Lőcsei-hegység (középkori neve Szemenye)⁵⁹ közti erdőséget, a határjárás elvégzését a ciszterciek kapták feladatul.⁶⁰ 1295-ben a szepesi apát Jakab szepesi püspök és káposztafalvi Hench birtokügyében bocsátott ki oklevelet.⁶¹ 1300-ban a szepesi apát és a sztefanita magiszter is beleegyezett abba, hogy Jordán ispán Vitkfalva nevű birtokán kápolnát alapítson.⁶²

1291-ben János apát egy telket adományozott Pacusius udvarbírájuknak Apatavinc faluban a monostor önfeláldozó védelméért.⁶³ Pacusius súlyosan és maradandóan megsebesült. Jakab szepesi püspök azt mondja említett tizedeket adományozó 1294-i oklevelében, hogy a ciszterciek minden emberi vigasz híján vannak.⁶⁴ 1290 körül valamilyen súlyos támadás érte tehát a monostort, amiről nem tudunk többet az

52 RA 1559. sz. (Kiadás is itt.) Szentpétery szerint hamisítvány.

53 CD IV/2. 441. p.

54 RA 1349. sz. (Kiadás is itt.)

55 RA 1618. sz. (1269. X. 25.), 2371. sz. (1273. V. 27.), 2500. sz. (1274. V. 12.); CD V/2. 180. p. (1274).

56 RS I. 536. sz. (1308. I. 19-i átiratról.)

57 MES II. 188. sz.

58 ÁUO IX. 517. p.

59 *Fekete Nagy*, 1934. 37. p.

60 CD VI/1. 251–254., RA 3932. sz. A prépostot 1312-ben ismét beiktatták az erdő birtoklásába. SS III. 3–4. p.

61 Regesza: CD VI/1. 398. p.

62 CD VI/2. 269. p.

63 HO VII. 218. p.

64 CD VI/1. 330–331. p.

1291-i diploma közlésénél, hogy az apátság irigyei, vetélytársai (*aemuli*) követték el. A dolog a XIII. század végi Magyarország zilált állapotának kétségtelen jele.⁶⁵

A XIII. század vége birtokpereket is hozott a szepesi apátság számára. Hét választott bíró hozott ítéletet János apát és konventje, valamint soltész, sztojáni Hilbrand ügyében. A soltész grénici és kubaki jogairól folyó vitát kompromisszumos megoldás zárta le.⁶⁶ 1298-ban a szepesi apátnak az 1267-ben (délnyugati) szomszédjává vált Bagamér ispán fiaival, Miklóssal és Boddal lehetett pere; a két fél birtoka között meghúzendó határról a szepesi káptalan oklevele intézkedett.⁶⁷

A cîteaux-i generális káptalan 1281-ben engedélyezte a szepesi apátnak, hogy távol maradjon a káptalantól.⁶⁸ A generális káptalan 1297-ben a szepesi apátság fölötti gyámkodást a morimondi apátra bízta, hogy ő gondoskodjék (szepesi) apátról.⁶⁹ A statútumból nem derül ki, hogy egyszeri alkalomról van szó, vagy Szepes Morimond leányapátsága lett. Lehet, hogy Szepes Morimond alá került, emellett szól, hogy 1397-ben a morimondi apát szerint a szepesi monostor közvetlenül alá volt vetve a morimondinak.⁷⁰ 1399-ben a szepesi rendházból az ottani méltatlan életmód miatt eltávozott Lőrinc testvér a morimondi apáthoz, mint feljebbvalójához fordult.⁷¹ Ez utóbbi adat a filiáció szempontjából nem egyértelmű, hiszen Szepes Wąchock alatt is a morimondi ághoz tartozott, Lőrinc tehát ebben az esetben is fordulhatott a morimondi apáthoz. 1449-ben Szepes Wąchock ügyében idézték meg a nagykáptalanra. A kérdés eldönthetetlen; tudjuk azonban, hogy a generális káptalan az atyapátsági jogot csak kivételesen súlyos vétségek esetén vette el.

1.5. A fénykor

A királyi hatalom megerősödésével és az ország belső rendjének helyreálltával párhuzamosan élte fénykorát a szepesi apátság. Ekkor, 1290 és 1330 között volt legélénkebb hiteleshelyi tevékenysége, birtokain telepítések folytak: pl. 1320-ban a tervezett Hencfalvái. A környéken terjedt az eredetileg ciszterci gyakorlatot jelentő

65 *Deák*, 1937. 11–12. p. A Szepeesség Aba Amádé hatalmi övezetébe tartozott. Amádé 1311-ben halt meg. Fiait Károly Róbert az 1312. VI. 15-i rozgonyi csatában győzte le. 1317-ben ismét felázadtak, ezután földönfutókká lettek.

66 CD VI/1. 332–335. p.

67 LTR 40. p., CD VI/2. 174–175. p.

68 SC 1281/58. sz.

69 SC 1297/6. sz.

70 *nobis [abbati Morimundensi] immediate subiectus*. Az 1397. évi levél átirata: SC 1411/32. sz.

71 SC 1399/14. sz.

grénici és kubaki jog. A történetírás szerint a hazai ciszterci rend egésze ekkor már túl volt virágkorán (1180–1280)⁷² — a fennmaradt szepesi adatok fáziskésést mutatnak. A korszak apátjai: I. János (1286–1310), S. (1312), II. János (1314–1320), I. Vilmos (1326–1328), III. János (1330–1331), II. Vilmos (1346–1347).

1302 februárjában a Pozsonyban tartózkodó Niccolò Boccasini ostiai és velletri püspök, VIII. Bonifác pápa követe (a későbbi XI. Benedek pápa) utasította a szepesi apátot, hogy közösítse ki Felicián (*Filicianus*) fia Miklós esztergomi kanonokot és segítőt, mert elfoglalta és bitorolja a szepesi prépostság javait.⁷³ A kanonok Boccasini egy korábbi levelével indokolta tettét. Májusban Boccasini megismételte az exkommunikációt, egyben — másodszor — megidézte Miklóst Pozsonyba. Az idézést a szepesi apát adta tudtul, az idézés átadásának napját meg kellett üzennie a legátusnak. (Miklós kanonoknak az ezt követő 15 napon belül kellett megjelenie Boccasini előtt.)⁷⁴

Az Árpád-ház kihalását követő zavaros időszak elhúzódása miatt V. Kelemen pápa 1308 tavaszán újabb legátust küldött Károly Róbert segítése érdekében, Gentilis de Monteflorum bíborost. Gentilisnek a szepesi apátság (*abate di Santa Maria di Zippisi*) is fizetett *procuratiót*, ahogyan ezt a bíboros számadáskönyve bizonyítja. A szepesi apát 1308-ban egy ismeretlen célú megbízatást is kapott a legátustól.⁷⁵

1312-ben Károly Róbert, Pál szepesi prépost kérésére megparancsolta S. szepesi apátnak, hogy az 1293-ban a káptalannak adományozott erdő határjárására — a királyi megbízotthoz, budai Lászlóhoz csatlakozva — küldje ki hites emberét, és iktassa be a prépostot. Az apát *relatiója* szerint az erdő bejárása megtörtént; az elmentmondókat a király elé idézte.⁷⁶ Ugyanezen ügy folyamánként Csák nembeli János országbíró (1311–1314) 1313-ban kérte a szepesi apátot, hogy tanúságtételével erősítse meg a királyi ember idézéseit. Az apátnak meg kellett írnia az idézés időpontját és a megidézettek nevét.⁷⁷ Ez a *relatio* nem maradt meg. Ezek az idők több-kevésbé még az Amadé-fiak tartományuraságának jegyében teltek.

Az apátságnak 1326-ban pere volt Popráddal Alcnó adóival kapcsolatban, a fogadott bírák hozta ítélet szerint az alcnói jobbágyok a monostoron kívül Poprádnak

72 *Solymosi*, 1984. 241. p.

73 MES II. 537. sz., AOkl I. 181. sz.

74 MES II. 544. sz., AOkl I. 223. sz.

75 MV I/2. 424. p.

76 SS III. 3–4. p., AOkl III. 295. sz., 297. sz.

77 RS I. 1143. sz. (kiadás), AOkl III. 624. sz.

is fizettek.⁷⁸ János apát a biztonság kedvéért még ugyanazon év novemberében átiratta Jakab szepesi püspöknek a négy falu tizedeire vonatkozó adománylevelét.⁷⁹ I. Vilmos apát és János szepesi prépost 1328-ban közösen léptek föl az egri püspök, Telegdi Csanád (1322–1330) ellen. IV. Ince pápa régi levelére hivatkozva figyelmeztették a püspököt, hogy az egyházmegyéjében illetékes plébánosokkal és vikáriusokkal igyekezzen békés úton megegyezni, és ne zaklassa őket, még akkor sem, ha perben áll velük.⁸⁰ Érdekes, hogy az esztergomi főegyházmegyében fekvő szepesi prépostság és apátság tiltakoztak az egri püspök önkényessége ellen; Telegdi Csanádról tudjuk, hogy többször, határozottan föllépett egyházmegyéje jogainak érdekében.

Körülbelül 20 évvel később, 1346-ban ismét per folyt a szepesi káptalan és az apátság között Marcelvára birtoklásáért. A döntést Nagymartoni Pál országbíró (1328–1349) hozta meg Visegrádon. Az apát meghatalmazottakat küldött. Az ítélet szerint Marcelvára János prépost haláláig a cisztercieké lett.⁸¹

1347-ben Vilmos apát pápai megbízatást teljesített. VI. Kelemen pápa (1342–1352) 1345-ben bíróvá és szentszéki delegátussá nevezte ki, ennek értelmében a miechówi prépostsággal perlekedő János krakkói püspököt a szepesi káptalanba, maga elé idézte 1347. Szt. György ünnepének másnapjára (április 25.).⁸² VI. Kelemen pápa felkérésére Szigfrid garamszentbenedeki és András visegrádi bencés apátok elrendelték, hogy a szepesi ciszterci apát, a menedékszírti karthauzi apát és jó néhány szepesi plébános gyűljenek össze 1349 januárjában a szepesi káptalannál a szepesi székesegyház építésének ügyében.⁸³ VI. Ince pápa (1352–1362) 1353-ban bélai János esztergomi egyházmegyes klerikusnak esztergomi beneficiumot adományozott, beiktatását a szepesi apátra, a jászói prépostra és egy avignoni klerikusra hagyta.⁸⁴

Nagy Lajos 1347-ben bírósági *exemptiót* adományozott a szepesi apátságnak, az apát valamennyi népe és nemese (*serviense*) minden bírósági ügyében ítélezhetett. Följebbviteli fórum a királyi jelenlét bírósága lett.⁸⁵

78 CD VIII/3. 160–161. p. = CD VIII/5. 172–173. p., SS II. 66–68. p. (A 68. oldalon a cset 1326. IV. 29. helyett 1326. V. 6.) AOkI X. 159. sz.

79 CD VIII/3. 139–140. p., AOkI X. 447. sz.

80 MES III. 195. sz., AOkI XII. 221. sz.

81 *Vencko*, 1927. 323–324. p.

82 *Vencko*, 1927. 325. p.

83 CD IX/1. 580–582. p.

84 Regesza: *Áldásy*, 1894–1895. II. 60. p., 99. sz.

85 CD IX/1. 478–479. p. (Ugyanez az oklevél 1348. X. 25-i téves dátummal: CD IX/7. 73–75. p.)

Nagy Lajos, aki más ciszterci monostorok ügyeivel is foglalkozott már,⁸⁶ a rendi élet általános hanyatlása miatt — ami, mint látni fogjuk, Szepest ekkor még nem érintette — a generális káptalanhoz fordult. Ez az erényes hírben álló Seifried von Waldstein reini apát személyében vizitátort küldött Magyarországra. Seifried az általa személyesen fölkeresett nyolc és hallomásból megismert három magyarországi apátság közül a szepesiről írta a legkedvezőbb jelentést Nagy Lajosnak. Beszámolójának hangulata komor, mert a legtöbb monostor lehangoló állapotban volt. Szepesbe érve azonban az apátot tisztos életű és az erkölcsöt tisztelő férfinak találta, akinek 12 fogadalmas szerzetese volt, és aki a monostort mind lelkiekben, mind anyagiakban a rend szokásainak megfelelően vezette. A vizitátor elrendelte, hogy a monostor lehetőségeinek megfelelően az apát 18 szerzetest tartson, ezt az ügyet kiemelten Nagy Lajos figyelmébe ajánlotta. A szepesi monostor évi jövedelme 90 márkát, azaz 245 forintot tett ki. A szepesin kívül csak a péterváradai és a kerci konvent számlált 12 tagnál többet.⁸⁷

A szepesi apátság szerzeteseinek társadalmi és nyelvi hovatartozására nem vonatkozik konkrét adat. Régebbi nézet szerint a magyar ciszterci monostorok hazai utánpótlása mérsékelt volt, inkább külföldi rendházak feleslegéből tartották fenn magukat.⁸⁸ Valójában még hozzávetőlegesen sem határozható meg a hazai és a külföldi utánpótlás aránya.⁸⁹ Seifried von Waldstein 1357-ben a királyon keresztül javasolta a konventeknek, hogy magyarokat és nem magyarokat is fogadjanak tagjaik közé.⁹⁰ A Szepesség nyelvileg különösen kevert volt, magyarok, szászok és szlávok éltek együtt. A ciszterci monostorba minden biztonnal innen érkeztek belépni vágyók, mert lengyel anyaapátságával, Wąchockkal való kapcsolatának csupán egyetlen halvány nyoma van; valószínűtlen, hogy onnan küldtek volna szerzeteseket. (Az alapító konvent tagjai persze minden biztonnal lengyelek voltak.) 1260-ban a szepesi monostor birtokainak határjelei felerészben szláv nyelvi elne-

86 Például 1347-ben saját bíraskodása alá vonta a szentgotthárdi monostort, ugyancsak 1347-ben védelmébe vette a gotói apátot, a borsmonostori szerzetesek 1353-ban protektort választhattak maguknak. *Repertorium* 161., 101., 68. p.

87 A Szepesről szóló jelentés: *Békefi*, 1898–1902. I. 255. p. Seifried von Waldstein küldetéséről részletesen ld. *Békefi*, 1898–1902. I. 69–76. p.

88 *Repertorium* 24. p. *Kosztai*, 1993. 125–126. p. a XIII. század elejétől a francia befolyással szemben Heiligenkreuz szerepét hangsúlyozza.

89 *Solymosi*, 1984. 241. p.

90 *Békefi*, 1898–1902. I. 257. p. *Békefi*, 1898–1902. I. 74. p. a vizitátornak ebből a rendelkezésből egyencsen azt a következtetést vonja le, hogy a középkorban „mily magyarok” voltak a ciszterci: hazafias indítékből nem akartak másokat fölvenni. Ezért volt szükség Seifried rendelkezésére.

vezések voltak. Falui közül a legtöbb neve szláv eredetű (Savnik, Vidernik, Kubak, Toplica, Kravján, Lucsvivna), de van németesen csengő (Alcnó, Vikárdfalva, Hencfalva) is. A birtokokon nagyobb tömegű szlávtság élt.⁹¹ Az apátok és a szerzetesek neve nem hordoz információt származásukra nézve, mivel azt beöltözésükkor kapták. Ezek a meggondolások, ha gyengén is, de a szláv többségre látszanak utalni a konvent személyzetében. Természetesen itt nem mondhatunk biztosat.

A monostor belső életének leírásakor is csak általánosságokat ismétélhetünk. A nem túl nagy létszámú, maximum 10–15 főből álló konvent fő feladata a *divinum officium*, a zsolozsma végzése volt. Ez hét nappali és egy éjszakai imaórából állt, ezek éneklése mellett a szerzetesek naponta miséztek is. Ezenkívül birtokigazgatási és (nem túl jelentős) hiteleshelyi feladataikkal törődtek. A rend eredeti szelleme kétkezi munka végzését is megkövetelte — a kései Árpád- és az Anjou-korban ez egyre inkább elsikkadt.

Bizonyos fokú lelkipásztorkodásra utalhat egy 1294. évi adat, amely szerint Grénic és Kubak falvak tizedei az apátságot illetik, ennek fejében az apátságnak kell pappal ellátnia a falvakat.⁹² A ciszterciek valószínűleg inkább egy világi papot bíztak meg ezzel a feladattal. 1398-ban a szepesi kommandátor révén egy sor környékbeli falu temploma búcsút nyert.⁹³ Ez is a ciszterciek pasztorációs tevékenységére utal. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy a Hernád menti falvak — mai formájukban barokk — templomai a középkorban bírtak-e ciszterci építészeti jegyekkel. Ha igen, ez egy újabb érv lenne a lelkipásztorkodás mellett.⁹⁴

1.6. A hanyatlás kezdete

A kései Anjou-kor a szepesi apátság vonatkozásában adatokban lényegesen szegényebb, mint a megelőző periódusok. A monasztikus rendekhez tartozó monostorok, főleg a kisebbek, ekkor már egyre nehezebben tudták fönntartani magukat. Személyi állományuk apadt, apát helyett sokszor kommandátor kormányozta őket (vagy még az sem), hiteleshelyi funkciójuk sem volt már meg. Ebből a korszakból név szerint csak IV. János szepesi apát (1367–1369) ismert.

91 *Fekete Nagy*; 1934. 57. p., 80–83. p. A helynevek etimológiáját ld. A monostor birtokai c. fejezetben!

92 CD VI/1. 334. p.

93 Repertorium 175–176. p.; ZsO I. 5407. sz.

94 *Slivka*, 1991. 103–104. p.

1357-ben, mint láttuk, a magyar ciszterci monostorok többsége már válságba jutott, a szepesi akkor még tartotta magát. Miután hiteleshelyi tevékenységet csak kis mértékben folytatott — az 1350-es évekből egyetlen oklevele sem ismert — Nagy Lajos 1351. és 1353. évi reformjai nem rengették meg alapjaiban létezését. Sokkal inkább a monasztikus rendeknek már a század eleje óta kedvezőtlen korszellem érezte lassan, de biztosan a hatását. A magyar ciszterci apátságok megreformálására irányuló mindkét próbálkozás (1357, Seifried von Waldstein vizitációja Nagy Lajos kezdeményezésére, Mátyás 1478/80-i kísérlete) eredménytelen maradt.

Nagy Lajos 1364-ben új kettőspecsétjével megerősítette a szepesi apátság konkrétan meg nem nevezett kiváltságait, melyek régi pecsétjeikkel érvényüket veszítették volna.⁹⁵ 1367-ben a szepesi káptalan mind ezt, mind az 1364. évi kiváltságot oklevelet átírta János apát kérésére.⁹⁶

1368-ban V. Orbán pápa (1362–1370) megbízta Péter szepesi prépostot, hogy járjon el János szepesi apát ügyében. Utóbbi ugyanis szepesi Jakabbal, aki a gyilkosságtól sem riadt vissza, kifosztatta betlenfalvi Jánost és Betlenfálvát. A pápai oklevél szerint János apát Jakab fiaival, Miklóssal és Jánossal is zaklattatta az előbbieket; parázna életet élt, szeretőket tartott; eltékozolta a monostor vagyonát. V. Orbán utasította a prépostot, hogy ha a vádak igaznak bizonyulnak, tegye le János apátot, és nevezzen ki utódjául egy alkalmas személyt a ciszterci rendből.⁹⁷ Ugyanez a János apát jámbor oldaláról mutatkozik meg egy 1369. évi oklevélben: a ciszterci generális káptalannal egyetértésben Jakab mesternek, feleségének és gyermekeinek a ciszterci rend és különösen a szepesi monostor iránti kegyes érzületük miatt, meghallgatva kérésüket, a morimondi apát beleegyezésével a rend minden lelki javában való teljes részesedést adományozza.⁹⁸

János apát letételéről nem tudunk többet. 1374-ben XI. Gergely pápa (1370–1378) Nagy Lajosnak (utóbbi) leányai és a francia király, V. (Bölcs) Károly (1364–1380) fiai között kötendő házasság ügyében írt levelében megjegyzi, hogy a szepesi apátság élén már alkalmas (*ydoneus*) személy áll. Megemlíti azt is, hogy a szepesihez hasonló ügyek az ország prelátusainak hatáskörébe tartoznak, akik majd tájékoztatják a királyt ezekről.⁹⁹ Ezen ügyek mibenlétére a pápa ugyanaznap kelt, a

95 CD IX/7. 220–221. p.

96 CD IX/4. 84–85. p.

97 VMS II. 85–86. p.

98 Kivonata: Repertorium 175. p.

99 VMS II. 143–144. p.

két magyar érseknek címzett leveléből derül fény. Ebben XI. Gergely hangsúlyozva saját jogát a *reservatióra*, figyelmezteti a két főpapot az egyházi jogokat bitorolni igyekvő Nagy Lajos ambícióira. Külön megemlíti a szepesi apátságot, mint aminek betöltésére a királynak nincsen joga.¹⁰⁰ Ez az oklevél fentebb már említett mint a XIV. századi királyi kegyuraság bizonyítéka; az apáti szék „alkalmas” betöltéséről Nagy Lajos is gondoskodni akart.

1.7. Régészet

1870 körül a savniki kastély közelében még láthatóak voltak a monostor kváderkövekből összerótt falainak maradványai,¹⁰¹ bár építőanyagának zömét már a XVII. században elhordták Thököly István parancsára, hogy kastélyt építsenek belőle. A négytornyú, késő reneszánsz kastély 1619-ben készült el. 1669-ben nyugati oldalához egy kápolnát toldottak, 1834-ben felújították, 1929-ben pedig kibővítették. Savniktól 2 kilométerre keletre található, ma internátusként működik.

A kastélytól keletre körülbelül 200 méterre egy magtár áll, e körül vannak az apátság javarészt föld alatt lévő romjai. Ásatási eredményeket még nem publikáltak. 1985-ben geofizikai kutatást végeztek, amely „valószínűsítette” a ciszterci alapok földben létét. A geofizikai mérések nyomán fölvázolt alaprajz azonban egyáltalán nem hasonlít egy ciszterci monostoréra, se a templom, se a kerengő nem ismerhető föl rajta.¹⁰² Michal Slivka ugyanezen kutatás alapján tudni véli, hogy a hajdani, 31,6 × 11 méteres főhajó pontosan a mai magtár helyén állt. A publikált alaprajzból ez nem következik. A szepesi apátság anyamonostora, Wąchock építésetileg tökéletesen megfelelt a ciszterci ideáltervnek.¹⁰³ Ugyanígy a földrajzilag legközelebb lévő Bělháromkút is. Ezek alapján föltételezhetjük, hogy a szepesi apátság temploma is háromhajósan épült kereszthajóval, szentélye egyenesen záródott, tornya nem volt. A többi épület a szokott ciszterci rendben a kerengő körül állt. Ennél többet pillanatnyilag nem mondhatunk.¹⁰⁴

100 VMS II. 144. p.

101 A romok XVIII. századi állapotára ld.: *Divald*, 1905–1907. 19. p., 1870 körül: *Rupp*, 1870–1876. II. 237. p. Ma: *Receptorium* 276. p. 68–69. képek.

102 *Tirpák*, 1994. 306–307. p.

103 *Slivka*, 1991. 104. p. Hivatkozott forrása: Szlovák Tudományos Akadémia Akadémiai Intézetének Levéltára, Nyitra, 11463/86. sz. Wąchock alaprajza ugyanitt: *Slivka*, 1991. 105. p.

104 2006-tól egy régészekből és egyetemistákból álló önkéntes csoport végez ásatásokat a magtár déli falánál Igor Plavka vezetésével, Alica Chovanová, Marcel Šavel, Michal Slivka közreműködésével. Köszönöm Vida Beáta közlését.

A magtár környékén egy-két évtizede még az egykori apátságból származó faragott kövek voltak láthatóak. Időközben F. Javorský és M. Slivka megmentették ezeket. Ornamentális, illetve akantuszleveles díszítésük jellegzetesen ciszterci. ¹⁰⁵

2. A monostor birtokai

2.1. Általánosságok

A szepesi apátság birtokai egy összefüggő tömböt képeztek a Hernád forrásvidékén: a Szepesség délnyugati, a Magas- és az Alacsony-Tátra keleti és a Gömör–Szepesi-érchegeység északi részén. Határait IV. Béla 1260. augusztus 14-i adománylevele írja le. ¹⁰⁶ Mai földrajzi fogalmakkal a következőképpen határolhatjuk körül a birtokot: a Magas-Tátra Csorba-tó környéki csúcsaitól a Poprád mentén a jelenlegi Poprád keleti részéig, innen egy nyugati irányú hurokkal Káposztafalváig, Savnik és Vidernik érintése után délre a Sólyom-patakig, nyugatra a Buchvald-hegyen át az Uplaz-hegyig, majd északra a Poprád folyón át vissza a Magas-Tátra déli nyúlványáig terjedt az apátság földje, mintegy 250–300 km². A monostor épülete a birtok keleti szélén feküdt; az a rész volt a Szepesség felől a legkönnyebben megközelíthető. A birtokegyüttes túlnyomórészt erdőből állt, termőföld csak északi részén, a Hernád felső folyásánál volt.

A Szepességben a XIII. század első felében még elég gazdátlan, illetve királyi kézen lévő birtok volt ahhoz, hogy a ciszterciek ilyen nagy és egybefüggő birtokot kaphassanak; összefüggött ez a terület benépesítésének és fölvirágoztatásának szándékával. ¹⁰⁷ Említettük már, hogy IV. Béla oklevele V. István 1271. szeptember 20-i átiratában formailag hamis, de tartalmilag hiteles, aminek egyik bizonyítéka éppen az, hogy a benne megjelölt birtoknak semelyik részét sem vitatták el soha a szepesi apátságtól. A határjelek is olyanok, amelyek egyéb XIII. századi határlevelekben is előfordulnak. ¹⁰⁸ A szepesi apátságnak a későbbiekben új földterületeket nemigen adományoztak.

A birtokon fekvő falvak egy része — pl. azok, amelyek tizede 1294-ben a cisztercieké lett — öregebb, feltételezhetően egyidős az alapítással. A falvak többségét azonban soltészek által az apátság telepítette. Sztojánfalva, Kubak némely soltész-

105 Fényképek: *Slivka*, 1991. 106. p.

106 CDES II. 452–453. p.

107 *Fekete Nagy*, 1934. 79. p.

108 RA 1239. sz., 2109. sz., *Fekete Nagy*, 1934. 80. p.

szét név szerint is ismerjük, 1347-ben Lucsivna és Rozsnyó falvakban soltészság volt. A soltész a telepítés lebonyolításáért felelős megbízott földesúri megbízott volt (és nem a faluközösség önkormányzati szervezetének képviselője). Ő szedte be a földesúri jövedelmeket, a bíraskodásban is szerepet játszott. Ennek fejében a birtokossal való megegyezésnek megfelelően telkeket kapott; kiváltságokat nyert az iparüzési tevékenységekben: öve lett a malom, sörfőzde, mészárszék, kenyérsütés joga; részesült az adóból is. Nem mindegyik soltészi kezdeményezés fejlődött faluvá, például Poszo erdőben a leendő Hencfalva nem.¹⁰⁹

A monostor birtokaira vonatkozó szinte kizárólagos forráscsoport az okleveles *corpus*. Az 1332–1337-es pápai tizedjegyzék a Szepességre vonatkozóan nem túlzottan informatív. A szepesi apátság falvainak egyikét sem említi, csak magát az apátságot, amely 10 szepesi márkát fizetett. Jól használható viszont az apátság birtoklistájának összeállításához András spatói érsek 1398. évi búcsúengedélye a szepesi monostorhoz közeli templomok számára. A kiváltságot László knini (tinini) püspök, a szepesi apátság kommandátora eszközölte ki.¹¹⁰ Az oklevél jellegeből úgy tűnik, hogy a teljesség igényével sorolja föl az 1398-ban a monostor birtokain fekvő falvakat. Szövegében nem szerepel, hogy csak az apátság falvai részesüljenek a kiváltságban. Így néhány egyéb falvat is megemlít, közöttük 4 olyat, amelyik igazolhatóan nem a ciszterciéké volt. 15 falu szerepel benne:

- ebből 10 más forrásból igazolhatóan az apátság tulajdona volt: Savnik, Grénic, Kubak, Vikárdfalva, Vidernik, Lucsivna, Mengusz, Toplica, *Risinalcznow* (Alcnó), Sztojánfalva;
- 1 település valószínűsíthetően: Kravján;
- 4 biztosan nem: Sunyava, *villa Comperti*, Farkasfalva, Rókusz.

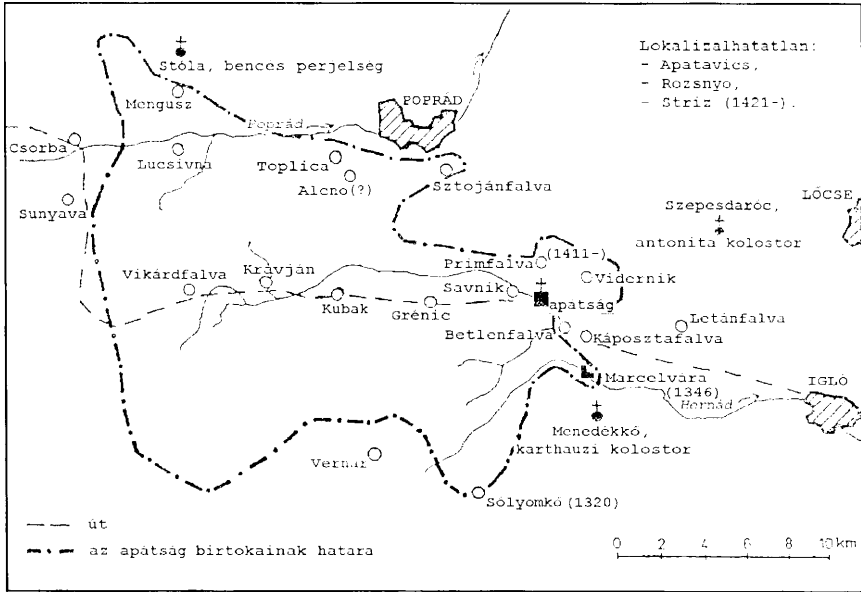
Tehát az első 11 falu tartozott az apátsághoz. A továbbiakban — Savnik kivételével — az első említés megsabta időrendi sorrendben tárgyaljuk a birtokokra vonatkozó forrásanyagot, a 11 falvat három továbbival és egy birtoktesttel (Sólyomkő) kiegészítve. Végül azok a települések következnek, melyek nem az apátságé voltak, a szakirodalom (egy része) mégis odasorolja őket.

A szepesi, később savniki apátság birtokaihoz tartozott Prímfalva (1411-től) és Striz (első említése: 1421), ezek tárgyalása azonban kívül esik az általunk vizsgált korszakon.

109 Receptorium 178. p., *Körmendy*, 1974. 330–331. p.

110 Kivonata: Receptorium 175–176. p.; ZsO I. 5407. sz. A továbbiakban „1398” mindig ezt az oklevelet jelenti majd.

A szepesi apátság birtokai. Készült Slivka 1991. 103. p. térképe alapján.

2.2. A birtokon fekvő falvak

2.2.1. Savnik

Savnik (Spišsky Štiavnik) ma is főnáll a ciszterci monostor helye mellé épült kastélytól 2 kilométerre. A Hernád két partján fekszik, ahol az két ágra szakad. Neve szláv eredetű, a štava (nedv, lé) és a štiaiv (sóska) szavakkal rokonítható.¹¹¹

Bár első, 1238-i említése nem beszél a szepesi apátsággal való kapcsolatáról, mint birtokközpont nyilvánvalóan régebbi, sőt, a legrégebbi a monostor birtokai között, lehet, hogy idősebb a monostornál. Magyarországon a ciszterciek nem ide-

¹¹¹ Szótöve azonos továbbá Selmechánya eredeti szláv névének (Štiavnica) és a csevica szószak a tövével. Kiss, 1988. II. 459. p. Savnik *Fekete Nagy*, 1934. 80. p. szerint török eredetű magyar tulajdonnév. Hivatkozott forrásai azonban nem érvelnek a török eredet mellett, csak a német és a szláv származás ellen.

genkedtek úgy a lakott helyek mellé való településtől, mint ahogy azt a rend eredeti eszménye megkívánta volna. 1238-ban IV. Béla, miután befejezte az általa fölöslegesnek ítélt adományok visszaszedését, megerősítette a johannita rend magyarországi jövedelmeit és birtokait, többek között Odum földjét Savnik (kis)vár (*castrum de Savnik*) kivételével.¹¹² Savnik valószínűleg azért nem lehetett a johannitáké, mert már a ciszterciéké volt.

1260 előtt valószínűleg a rendházzal együtt feldúlták. Következő említése 1294-ből való, ekkor a szepesi püspök adományaként (*Schavnik* néven) tizedei Vidernik, Toplica és Alcnó tizedeivel együtt a szepesi apátsághoz kerültek. A falvakban a bírászkodás joga is az apaté lett.¹¹³ Ugyancsak 1294-ben szerepel *Sevnuik* néven egy határleírásban.¹¹⁴

Az Anjou-kor végéig többször nem fordul elő az okleveles anyagban. Temploma 1398-ban (*in Schevnek*) Szűz Máriának volt szentelve. Savnik ma álló temploma, bár alapjaiban XIV. századi, látható középkori jegyeket nem őriz. Búcsúja Kisboldogasszony napján van.

2.2.2. Sztojánfalva

Sztojánfalva a legelső a szepesi apátság néven nevezett birtokai közül. A mai Poprád Sztrázs városrészének (Poprad – Stráže) területén feküdt.¹¹⁵ Albert szepesi apát 1264-ben átengedett szepesszombati (szentgyörgyhegyi) Hilbrandnak egy örök-birtokot Sztojánfalva (*villa Stoyani*) faluban, ami ekkor már önálló névvel bírt. Hilbrand földjére telepeseket hozhatott és bírászkodhatott fölöttük, azaz soltész-i hivatalt kapott. Fölötte az apát bírászkodott. Mindezért évenként Pünkösöd napján két szepesi súly szerinti ezüstmárkát tartozott fizetni, más adónak nem vettetett alá. Ezeket a rendelkezéseket két különböző oklevélben is olvashatjuk; a szepesi apát által kibocsátott oklevél *dispositió*jának tartalma és gyakorlatilag szövege is megegyezik a szepesi káptalan 1264. évi levelének közlésével.¹¹⁶ Vélhetően Hilbrand nagyobb biztonságban érezte magát úgy, hogy egy külső tekintély is írásba foglalta a szerződés feltételeit. Ugyanezért íratta át sztojáni Hilbrand fia, Miklós ispán az

112 CD IV/1. 107–108. p., RA 637. sz.

113 CD VI/1. 330–331. p. Viderniknél, Toplicánál és Alcnónál külön nem hivatkozunk erre az oklevélre.

114 CD VI/1. 334. p.

115 *Csánki*, 1890–1913. I. 267. p.

116 HO VI. 125–126. p., CD VI/1. 338–339. p.

oklevelet 1294-ben a szepesi káptalannal.¹¹⁷ Érdekes, hogy 1294. március 20-án sztojáni Hilbrandról is van adatunk¹¹⁸ — perben állt János apáttal —, tehát minden bizonnyal 1294-ben halt meg, az első oklevél kibocsátása után, de a másodiké előtt. 1307-ben Hilbrand két fia, Konrád és (a fentebb említett) Miklós ismét átíratva az 1264. évi oklevelet a szepesi apáttal.¹¹⁹

Sztojáni (*de Stoianis*) Hilbrand 1292-ben közvetítőként és tanúként játszott szerepet Gotsalk mateóci falunagy és felkai Frolingus adásvételében.¹²⁰ Sztojánfalva birtokosairól viszonylag sok adat áll rendelkezésünkre. Eredményesen soltészskodtak, mert az oklevelekből fokozatos gazdagodásuk olvasható ki. Az imént említett 1294. március 20-i ítélettel Hilbrand jogokat szerzett magának Grénicben és Kubakban. 1294 előtt vásárolta meg *Gnaynik / Gnaynge* birtokot.¹²¹ 1311-ben sztojáni Jakab intézkedett egy kassai malom ügyében.¹²² Az első Hilbrand fia, sztojáni Miklós ispán 1315-ben és 1324-ben megerősítette apja *gnayniki* vásárlásának jogszerűségét.¹²³ Ő Hilbrand unokája is lehetne, de 1294 óta, Hilbrand halála évétől, amikor Hilbrand fia még fiatal lehetett, csak 22 év telt el. Így ugyanarról a Miklósról van szó az 1310-es években is, akivel 1294-ben találkoztunk. Ugyanő 1316. április 22-én 14 márkáért nyolc holdnyi szántó földet vett. Az adásvételnél rokona, sztojáni Hilbrand is jelen volt. (A nevek öröklődtek.) A megvásárolt birtok Szepesszombattal és Popráddal volt határos.¹²⁴ 1317-ben a család tagjai egymás között üzleteltek, sztojáni Cuntz fia Hilbrand sztojáni Miklós ispánnak adott el egy birtokot 70 ezüstmárkáért.¹²⁵

1318-ban egy határleírás kapcsán hallunk Sztoján fia Miklós Tamási (*Thomasy*, ma Szepestamásfalva) nevű birtokáról.¹²⁶ Ugyanebben az esztendőben per támadt

117 CD VI/1. 337–339. p.

118 CD VI/1. 332. p. János apát Hilbrand fia Hilbrand kérésére 1294. XII. 20-án átírta. *Vencko*, 1927. 319–321. p. (Az átíratot másik kiadása, CD VI/2. 232–233. p. 1299. XII. 20-i, rossz keltezéssel hozza.) A Sztojánfalva birtoklását igazoló 1264-i oklevél fent említett 1294. évi átírása is eredeti kedvezményezettje, az első sztojáni Hilbrand 1294. március 20-a utáni halála után kerülhetett sor. Mivel a két oklevelet két testvér, Miklós és Hilbrand íratta át, az öröklési rendre is következtethetünk belőlük: mindketten egy-egy fontos birtokot kaptak.

119 RS I. 527. sz. (Rossz keltezés!), AOkl II. 289. sz.

120 ÁUO X. 91. p. *Hradszky*, 1888. 25. p. valószínűleg innen vette Sztojánfalva 1292. évi szereplését. Sztojánfalva neve a forrásokban csekély variációval fordul elő (*Stoyanfolua*, *Stoyanfeldev*, *villa Stoyani*), a sok előfordulás miatt a változatokat fönt nem közöltük.

121 ÁUO X. 167–168. p. = HO VI. 412–413. p.

122 AOkl III. 212. sz.

123 AOkl IV. 39. sz., AOkl VIII. 47. sz.

124 SS III. 5. p., AOkl IV. 266. sz. Utóbbi előbbi keltezését 1316. IV. 19-ről 22-re javítja.

125 AOkl IV. 626. sz.

126 AOkl V. 101. sz.

Tamási miatt, amit Sztoján fia Miklós, János löcsei és a csütörtökhelyi bíró nem akartak átadni új tulajdonosainak, hanem több alkalommal hatalmaskodva kiűzték őket onnan. Az ügyben Károly Róbert rendelt el vizsgálatot. A vizsály két évig húzódott; végül 1320-ban sztojáni Miklós és János löcsi bíró lemondtak Tamásról.¹²⁷ Egy — a per során keletkezett — oklevél azonosítja Sztojánfalvát *Ganainikk* és Tamásival. Az író, a szepesi káptalan *scriptora* szerint az általa Sztojánfalvaként (*villa Stoian*) ismert földet Miklós *Ganainik*nek, Simon fiai pedig Tamásinak (*Thamasy*) nevezik.¹²⁸ *Gnaynik* a sztojániak jogszerűen megvásárolt birtoka volt.

1321-ben két sztojáni, Hilbrand és Illés egy a szepesi apátság birtokaitól dél-nyugatra fekvő Murányhoz tartozó földet vásárolt benépesítésre, saját grénici birtokuk jogának megfelelően.¹²⁹ 1326-ban sztojáni Miklós ispán fogadott bíró volt a poprádiak és a szepesi apátság Alcnó ügyét illető perében.¹³⁰ A sztojániak javaik legelső darabját, sztojánfalvi örökbirtokukat telekkel, szántókkal, rétekekkel és más haszonvételekkel együtt 1328-ban eladták szepesszombati Jánosnak 80 márkáért. Az adásvételhez a család számos tagja hozzájárult.¹³¹ 1340-ben sztojánfalvi Hank nádori emberként kapott megbízást egy birtokperben a határ kimérésében, feladatát el is végezte.¹³²

1328-ig a sztojániak vélhetően egyazon családhoz tartoztak, az 1264-ben szereplő Hilbrand leszármazottai voltak. Rokonságuk meglehetősen kiterjedt volt. A szepesi apátság birtokainak középső részeinek soltészai voltak, hozzájuk tartozott Sztojánfalva, Grénic, Kubak, *Gnaynik*, egy Szepesszombattal és Popráddal határos föld, Tamási, egy murányi birtok. Jó gazdák voltak, javadalmaik száma egyre gyarapodott. Még megbízójukkal, az apáttal szemben is eredményesen pereltek (1294). A család növekvő társadalmi presztízsét mutatja, hogy sztojáni Miklós 1314-ben monostort alapított: szepesszombati *Guerlahussal* és Svábfalva Menyhért nevű plébánosával együtt a Magas-Tátra tövében birtokot adományozott az akkor létrehozott stólai bencés perjelség számára.¹³³ Az Árpád-kori gyakorlattal szemben a XIV. században már nem csak a király és az arisztokraták voltak olyan társadalmi és anyagi helyzetben, hogy monostort alapíthassanak; ezt egy soltész is megtehetette.

127 AOkI V. 254. sz., 255. sz., 256. sz., 805. sz.

128 AOkI V. 527. sz.

129 AOkm I. 644. p., AOkI VI. 391. sz.

130 CD VIII/3. 160. p.

131 SS III. 6–7. p. (Hibásan 1328. V. 18-i dátummal.), AOkI XII. 254. sz.; *Vencko*, 1927. 323. p., AOkI XII. 512. sz.

132 AOkI XXIV. 609. sz., 665. sz.

133 MES II. 793. sz., AOkI III. 850. sz.

Sztojánfalva, ami 1328-tól egy másik családé lett, 1385-re a Görgeyekhez került.¹³⁴ 1411-ben Zsigmond parancsára Szepesszombaté lett, Savnik kárpótlásul Primfalvát kapta meg.¹³⁵ Sztojánfalva temploma Szt. Antal hitvallónak volt szentelve (1398).

2.2.3. Toplica

Toplica ma is létezik, Szepestapolca (Spišská Teplica) néven Poprádtól 2 kilométerre, nyugatra található. Neve szláv eredetű, hévizet jelent.¹³⁶ Első említése 1280-as,¹³⁷ tizedeit 1294-ben a szepesi apátság kapta meg (*Thoplicza*). 1398-ban Toplicát (*Toplica*) a szepesi monostor falvai között találjuk, temploma a Szentlélek tiszteletére épült.¹³⁸

2.2.4. Apatavics (Opatouich)

1291-ben (I.) János szepesi apát — a monostor önfeláldozó védelméért — egy minden egyházi és világi adótól mentes telket adományozott Pacusius udvarbírájának *ville Opatouich* (valószínű névrekonstruációval: *Apatavics / *Opatovics faluban). Apatavicssal sehol máshol nem találkozunk, csak akkor, amikor ezt az oklevelet ugyanezen Pacusius kérésére (II.) János apát 1314-ben átirta.¹³⁹ 1398-ban nem szerepel, addig minden bizonnyal elpusztult.

1291-ben határozottan falunak nevezték. Apatavics fekvése azonosítatlan. A szó jelentése Apátfalva (szlovákul Opatovce) lehet; Michal Slivka Savnikkal azonosítja.¹⁴⁰ Ez nem valószínű, minthogy Savnik már 1238-ban és 1294-ben kétszer

134 *Fekete Nagy*, 1934. 208. p. Az oklevelet, mint a Rhédey-oklevéltár részét, a Magyar Nemzeti Múzeumban őrizték; a II. világháború során elpusztult. Ugyanígy járt a Berzeviczy-levéltár is (Toplica 1280. évi említésével; ld. *Fekete Nagy*, 1934. 82. p.). Ezeket a diplomákat Fekete Nagy Antal utalásából ismerjük.

135 SS II. 166–167. p., ZsO III. 592. sz.

136 Etimológiája Tapolcáéval azonos: Kiss, 1988. II. 655., 663. p.

137 *Fekete Nagy*, 1934. 82. p.

138 Egy 1328-i oklevél — CD VIII/5. 184. p., AOKl XII. 60., 157. sz. — tanulsága szerint Szepes megyében létezett egy másik Toplica (*Toplicza*) is. Ez azonban a középkorban Teplicska néven ismert Hernádtapolcával (Teplička nad Hornádom) azonos. *Csánki*, 1890–1913. I. 268. p. Ez a Teplicska nem keverendő a szepesi apátság Toplicájával.

139 HO VII. 217–218. p.; RS I. 1217. sz., AOKl III. 780. sz.

140 *Slivka*, 1991. 103. p.

is mai nevén szerepel. Az 1291-i oklevelet ráadásul éppen a szepesi apátság adta ki, ami tudhatta, mi Savnik bevett neve.

Lehetséges, hogy egy 1326. évi oklevél kimondatlanul is Apatavicsról tudósít. Ebben Vilmos apát hűséges szolgálataiért birtokcserét hajtott végre viderniki Packuczal, aki valamely előző apát által adományozott, hegyen fekvő földje helyett másikat kapott Vidernik közelében.¹⁴¹ Ez a Packucz azonos lehet a fentebb szereplő, hasonló nevű Pacusiuszal. Pacusius Apatavicshoz kötődik (1291, 1314). Packucz 1326-ban megnevezetlen helyen lévő, Vilmos apát elődjétől kapott birtok helyett Viderniken kapott földet. Nem kizárt tehát, hogy Packucz Viderniket megelőző birtoka Apatavics volt, ami a forrásokban csak 1291-ben és 1314-ben szerepel. Ez a feltevés azt is megmagyarázza, miért néptelenedett el a XIV. század végére.

2.2.5. Vidernik

Vidernik, utolsó magyar nevén Védfalu (ma Vydrník) Savniktól keletre 3,5 kilométerre fekszik. Neve szláv, „vidrás hely”-et jelent.¹⁴² Először 1294-ben hallunk róla, amikor tizedei meghatározott cenzus fejében a szepesi apátságé lettek (*Vyderník*). 1326-ban Vilmos szepesi apát viderniki (*de Wedrenick*) Packuczal birtokcserét hajtott végre, Packucz az apátság kúriája és viderniki (*Vedrenich*) jobbágyainak földje között fekvő földet kapott. (Ld. fentebb!) Vidernik (*Vydernek*) temploma Szt. Simon és Júdás Tádé apostoloknak volt szentelve (1398).

2.2.6. Alcnó

Alcnó az alább bemutatott 1326. évi oklevélből következően Poprád és Savnik között feküdt, a terepadottságokból következően Poprádhoz közelebb. Mára elenyészett. Neve német eredetű.¹⁴³

1294-ben Alcnó (*Alchno*) tizedeit a szepesi apátság kapta meg. 1326-ban per folyt a szepesi apát és Poprád városa között Alcnó (*Alzenow*) miatt. A perben fölkért bírák hoztak ítéletet, a konvent részéről két soltész, sztojáni Miklós és kubaki Menyhért

¹⁴¹ AOKm II. 239. p., AOKl X. 131. sz.

¹⁴² Védfalu: Kiss, 1988. II. 746. p.

¹⁴³ Kiss, 1988. I. 367–368. p. Alzenau alsó-frankföldi helység. A középkorban egy másik Alcnó is létezett a Szepességben, ami Detrefalva (Olcnavá) néven ma is létezik. Csánki az alábbi 1326-i adatot Erdőfalvára (Lesná) vonatkoztatja, Olenója pedig Detrefalvával azonos. *Csánki*, 1890–1913. I. 257., 264. p.

valamint a daróci kommandátor, Guido testvér, Poprád részéről pedig Echardus millenbachi plébános, Gyula ispán és János löcsei bíró. A döntés szerint a monostor alcnói jobbágysai évente Szt. Márton ünnepén (november 11.) három szepesi súly szerinti ferto ezüstöt fizettek a poprádi népnek. Ha elmulasztották volna, a poprádiak az apátság képviselőjével egyetértésben behajthatták az összeget. Ha a fizetés elmulasztása miatt a poprádiakat kár érte, az apátnak kényszerítenie kellett az alcnóiakat a kártérítés megfizetésére. Végül ha a poprádiak erőszakoskodtak volna, kárt okozva az apátságnak és jobbágysainak, a rendelkezések érvényüket veszítették.¹⁴⁴ 1398-ban *Risinalcznow* néven szerepel, templomának védőszentje Szt. Dorottyia volt. Hervay szerint a husziták 1436-i pusztítása után egyesült Toplicával.¹⁴⁵

2.2.7. Grénic

A legtöbbször Kubakkal együtt említett Grénic a Hernád partja közelében fekszik öt kilométerrel följebb, mint az apátság épületének helye; utolsó magyar neve Szepesvéghely volt (ma Hranovnica). Nevének értelme: határ.¹⁴⁶

Először 1294-ben fordul elő, ekkor János szepesi apát állapodott meg sztojáni Hilbranddal Grénic (*Granigh*) és Kubak ügyében. Hét választott bíró hozott ítéletet: Hilbrand Grénic és Kubak falvakban 120-120 hold földet kapott, továbbá megkapta mindkét falu malmait, sörfőzdéit, halastavait (*piscina*), és egy halászóhelyet (*piscatoria*). Minden jövedelem 1/3-a az övé, 2/3-a az apátságé lett. Ha a monostort előkelőség látogatta meg, a két falura eső kiadás Hilbrandot terhelte. A bírsági-jövedelem is 1/3–2/3 arányban oszlott meg. Sztojáni Hilbrand csak az apát megbízottjának jelenlétében bírászkodhatott. A tizedek az apátságnak ítéltettek; ennek fejében az apátságnak kellett pappal ellátnia a falvakat. Hilbrand birtokainak határai leírása után az oklevél még leszögezi, hogy a két falu közt fekvő erdő a falvaké igényük szerint, a többi az apátságé. Az ítéletet még keletkezésének évében kétszer átírták.¹⁴⁷

144 SS II. 66–67. p. (sztojáni Miklós ispán helyett tévesen Richaldus szerepel a szövegben), 67–68. p., CD VIII/3. 160–161. p., CD VIII/5. 172–173. p., MES III. 64–65. p. (1325. IV. 29-i kelettel), AOkl X. 159., 161. sz.

145 Repertorium 178. p.

146 *Fekete Nagy*, 1934. 81. p. a falu nevének eredetét a kézenfekvőnek tűnő német (Grenze) helyett szlávnak (granica) tekinti. Az eredetileg valóban szláv szó a németbe való átvételének időpontja bizonytalan. (X–XIII. század.) Szepesvéghely: *Kiss*, 1988. II. 570. p.

147 CD VI/1. 332–335. p.; CD VI/1. 335–336. p.; *Vencko*, 1927. 319–321. p., CD VI/2. 232–233. p. (Utóbbi hibásan 1299-re kelteztve.)

1320-ban János apát 60 szabad telket adományozott Menyhértnek, Hilbrandnak és Illésnek a Poszo erdőben telepítés céljából az alábbi feltételek mellett: a telepített faluban 17 év múlva a grénici (*Granicz / Granigh*) és a kubaki jognak kellett életbe lépnie, addig lakosai teljes adómentességet élvezhettek.¹⁴⁸ A grénici (*de ... Greniz*) jog szerint adták bérbe Murányhoz tartozó, leírt határok közötti földjüket Rátold nembeli néhai Roland nádor fiai sztojáni Hilbrand ispán fiainak, Hilbrand és Illés ispánoknak benépesítésre.¹⁴⁹

Az 1294., az 1320. és az 1321. évi diplomából rekonstruálható, hogy miben állt a grénici jog, mely az 1321-i oklevél tanúsága szerint fogalomná vált a környéken.¹⁵⁰ A soltészhoz tartoztak saját földjén (1294: 120 hold, 1320: három szabad telek, 1321: két szabad telek) kívül a malmok, a sörfőzde és a halastavak ill. halászhelyek (1294, 1321), övé volt a faluból befolyó jövedelem 1/3-a (1294, 1321). Korlátozott bíraskodási joga volt (1294: az apát megbízottjának jelenlétében, 1321: kisebb ügyekben szabadon, komolyabb ügyekben 1/3 részben). A birtokosnak járt a jövedelmek 2/3-a (1294), vagy előre meghatározott összeget, évi 12 márkát kapott (1320). A falvak egyéb ügyeiben is 2/3-os súllyal rendelkezett. Ha a birtokos az apáság volt, övé lett a tized (1294), ill. a tizedek 2/3-a (1320). A falvak szabadon használhatták az erdőket (1294, 1321), ezenkívül 1320-ban az alábbi kedvezményeket kapták: csak a gabonából kellett tizedet fizetniük, a tized 1/3-a a falu templomáé lett; a telkek mellé 15 szőlővessző járt, megkapták a malom felének használati jogát.

1328-ban grénici (*de Greniz*) Hilbrand ispán fia, sztojánfalvi Conczemanus és felesége, Kinga, gyermekeik beleegyezésével eladták sztojánfalvi örökbirtokukat minden tartozékával együtt szepesszombati Jánosnak 80 márkáért. (Ld. fentebb!) Az 1398. évi oklevél tanúsága szerint temploma (*in Grenez*) Mária Magdolna tiszteletére volt szentelve.

2.2.8. Kubak

Kubak (Kubács), utolsó hivatalos magyar nevén Hernádfalu (ma Spisšké Bystré) a Hernád jobb partján fekszik, 5 kilométerrel nyugatra (feljebb) Grénictől és 10 kilométerrel az apáság helyétől, a savniki kastélytól.

148 CD VIII/2 267–269. p., *Vencko*, 1927. 321. p., AOKl V. 983. sz. Az erdő neve Poszo / Puzzov / Borzov.

149 AOKm I. 643–645. p., AOKl VI. 391. sz.

150 1423-ban Grénic kapcsán ciszterci jogról (*ius sacri ordinis Cisteciensis*) hallunk. CD X/6. 537. p.

1294-ben tűnik fel először (*Kabach / Kobach / Kubach*) Gréniccel együtt János apát és sztojáni Hilbrand fentebb ismertetett kimenetelű perében. 1320-ban is Grénic oldalán szerepel (*Cubak / Cubac*) a grénici-kubaki jog említése kapcsán. 1326-ban a szepesi apátság és Poprád Alcnó miatt folyó perében az apátság Menyhért (Menhardus) nevű kubaki (*de Kubach*) soltésze is fogott bíró volt. 1328-ban a birtokát eladó sztojánfalvi Conczemanus rokonaként szerepel ugyanez a kubaki (*de Cubach*) Menyhért ispán. Kubak (*Levbach*) temploma az 1398-i búcsúlevélben Szt. Mihály-patrocínium.

2.2.9. Sólyomkő

A grénici jog kapcsán említett 1320. évi oklevélben olvasható az a két rendelkezés is, hogy a létesítendő falu csak akkor irthat erdőt, ha a 60 telek benépesült, ehhez kapcsolódva pedig, hogy a már kiirtott sólyomkői földet (*terra de Falestien / Falistien*) a szepesi apátság magának tartja vissza.¹⁵¹ Ez az adat azt bizonyítja, hogy Sólyomkő 1320-ban a szepesi apátság birtoka volt.¹⁵²

Sólyomkő (**Falkenstein*) nem tartozott a ciszterci birtokok törzsállományához, mert korábban dokumentálhatóan más tulajdonában volt: a *Golcha* havas és a Berzetére vezető út közti szepesi birtokot 1294-ben ajándékozta III. András Szörcsöki Illésnek.¹⁵³ Illés új birtokának felét még 1294-ben eladta,¹⁵⁴ a másik felén lévő Sólyomkőt (*villa Falkenstein*) 1310-ben a menedékkövi karthauziaknak ajándékozta.¹⁵⁵ A középkorból egyéb adat nem ismert róla.¹⁵⁶

Sólyomkő 1310-ben a karthauziaké volt, 10 évvel később valamiképpen a ciszterciekhez került. A birtokcseréről, vásárlásról vagy adományozásról nem tudunk semmit. Sólyomkő az apátság birtoka déli határának közelében feküdt. A mai Hol-

151 *Insuper addimus, quod terra de Falestien iam extirpata nobis pro nostris usibus remanebit.* CD VIII/2. 267–269. p. AOKI V. 983. sz. szerint az előbb idézett mondat azt jelenti, hogy „viszont a már kiirtott *Falestien* földből [mindenki] részesedjék.”

152 *Fekete Nagy*, 1934. 83–84. p., *Deáky*, 1937. 39. p. Egy *Falstint Csánki*, 1890–1913. I. 257. p. is hoz kérdőjelesen (1471. évi adat), de máshová, Ófalutól északnyugatra, Szepes megye északi határának közepére helyezi.

153 CD VI/1. 304–306. p., RA 3991. sz. (Ez utóbbi szerint az oklevél gyanús.)

154 HO VI. 409–410. p.

155 CD VIII/1. 389. p.

156 1243-ban szerepel a térségben egy Sólyomkő (*Solyomkeo*), de ez nem lehet azonos a fenti Sólyomkővel — a Holló-sziklával —, mert Pelsőc és Rozsnyó környékén feküdt. CD IV/1. 287–294. p., RA 744. sz. *Solyomkeo* lokalizálásához ld. *Ila*, 1944–1976. III. 176–178. p.

ló-szikla (Havrania Skala) nevű hegygel azonos,¹⁵⁷ amely Sztracénától (Stratena) 2 kilométerre északra található. A rendkívül meredek hegyen nem lehetett település. Sólomkő nem falu volt, inkább birtoktest — érthető, hogy az 1398. évi búcsúkat engedélyező kiváltságlevélből hiányzik —; értékét erdőségei adták.

2.2.10. Lucsivna

Lucsivna először 1321-ben fordul elő, amikor Sunyava Bagomér fia János testvér végakarátának megfelelően a menedékkövi karthauziak birtokába került.¹⁵⁸ Sunyava határleírásában szerepel Lucsivna (*Lutzina*). 1347-ben határában soltész-ság volt, ekkor területe még nem volt teljesen betelepítve.¹⁵⁹ 1382-ben *Luchyna* vámszedő hely.¹⁶⁰ 1398-ban *Luchwaként* szerepel, temploma Szt. Péter és Pál-patrocínium volt. 1544-ben, egy hadiadó beszédese céljából összeállított listán egyértelműen a savniki apátsághoz tartozóként szerepel (*Lwchynna*). Mai neve is Lucsivna (Lučivná), a szó szláv eredetű.¹⁶¹

2.2.11. Marcelvára

Az épülőfélben lévő Marcelvárát IV. Béla 1269-ben a szepesi káptalannak adományozta azzal a kéréssel, hogy fejezze be.¹⁶² IV. László 1278-ban megerősítette az adományt (*castrum Marcelli vocati*).¹⁶³ Egy 1346. évi ítéletlevélből kiderül, hogy a szepesi apátság igényt tartott Marcelvára (*castrum Marcelvára, Marceletvára*), mert per folyt az apátság és a káptalan között. A ciszterciek követelésének jogalapja ismeretlen. János szepesi prépost nevében Demeter kanonok jelent meg megbízottjaival Visegrádon, Pál országbírónál, Vilmos apát nevében pedig István fia János és más meghatalmazottak. János prépost öregsége és betegsége miatt lemondott Marcelváráról és a hozzá tartozó birtokokról az apát javára, azonban János

157 *Fekete Nagy*, 1934. 84. p.

158 MES III. 8. sz., AOkl VI. 248., 249. sz.

159 *Fekete Nagy*, 1934. 82. p., *Körmendy*, 1974. 330–331. p. (Kiadatlan források: DI. 63680.)

160 *Csánki*, 1890–1913. I. 262. p.

161 *Kiss*, 1988. II. 53. p.

162 CD IV/2. 64–65. p., RA 933. sz. Ezek keltezését — 1250. X. 7. — RA 2903. sz. javítja 1269. X. 7-re.

163 CD V/2. 441. p., RA 2903. sz.

prépost halála vagy más beneficiumba távozása esetén utódja visszakövetelhetette Marcelvárá a monostortól.¹⁶⁴

Marcelvára a Káposztafalva feletti Zelená Hora magaslaton feküdt.¹⁶⁵ A középkorból más említése nem ismert. 1398-ban sem szerepel, így akkor már nem az apátságé volt. 1346 után hamar visszakerülhetett a káptalanhoz.

2.2.12. Rozsnyó

Rozsnyó (*Roznou*) kizárólag 1347-ben szerepel, Lucsivnával együtt tünik föl mint soltésztség. Fekete Nagy kérdőjelesen közli. Lehet, hogy köze van az 1398-i *Risinalcznow* helynévhez; ez esetben Alcnó másik neve lenne, vagy összeolvadt a két település.

2.2.13. Vikárdfalva

Vikárdfalva vagy Vikartóc ma Hernádföként (Vikartovce) ismert, az apátság birtokainak keleti részén, a Hernád legfelsőbb szakaszának partján, az Alacsony-Tátra hegycsoport között fekszik. Neve a német Wichard személynévből származik.¹⁶⁶ Egy bizonytalan, minden bizonnyal félrenézés eredményeként született adat szerint a szakirodalom már 1283-ban létezőként tartja nyilván.¹⁶⁷ Az első hiteles adat 1398-as, ekkor Vikárdfalva (*villa Wykardi*) Szt. Márton tiszteletére szentelt temploma az apátság kommandátora, Farkasfalvi László révén búcsút nyert András spalatói érsektől. A templom és a falu feltételezhetően korábbi 1398-nál, az Anjou-korban már fenn kellett állnia. Csulai János szepesi apát 1513. évi oklevele szerint biztosan a monostor birtoka volt (*Wykarthy*).¹⁶⁸

164 *Vencko*, 1927. 323–324. p.

165 *Fekete Nagy*, 1934. 86. p.

166 *Csánki*, 1890–1913. I. 269. p. és *Deáky*, 1937. 40. p. Vikartócot használ, Repertorium 179. p. a latin név hívebb fordításaként Vikárdfalvát. Az etimológia: *Kiss*, 1988. I. 588. p. (Hernádfő).

167 *Deáky*, 1937. 40. p. hivatkozás nélkül említi az 1283-as évszámot, *Csánki*, 1890–1913. I. 269. p. *Wagner*, 1774–1778. III. 155. p-t jelöli meg 1283-i adata forrásaként, ahol az 1398. évi búcsúkról van szó. A Csánki és Deáky által közölt *Vikardi*, illetve *Wykardi* névalakok is arra utalnak, hogy az 1398. évi oklevélből — *villa Wykardi* — származnak.

168 *Vencko*, 1927. 330. p.

2.2.14. Mengusz

Mengusz (*Mengus*) temploma Szt. Tamás apostol tiszteletére volt szentelve 1398-ban. A középkorból más említése nem ismeretes, 1544-ben *Mengwz* néven a savniki apátság javai között található.¹⁶⁹ Ma is fennáll Menguszfalva (Mengusovce) néven a Magas-Tátra tövében, az apátság hajdani birtokainak északi részén.

2.2.15. Kravján

Kravján a mai Erzsébetházával (Kravany) azonos. Első előfordulása 1398 (*Crawan*), temploma már ekkor is Szt. Erzsébet tiszteletére volt szentelve. 1436-ban hallunk még róla Toplica határjárása kapcsán (*villa Michaelis, alio nomine Krawen*).¹⁷⁰ Nincs forrás, amely egyenesen megnevezné birtokosát. Az apátság földjén helyezkedett el, így logikus a következtetés, hogy az apátságé volt, még ha erre külön adat nem utal is. A szepesi apátság birtokai közül Kravján alakult ki legkésőbb, amikor az írtás nyugat felé haladva már a lipitói határig terjedt.¹⁷¹

2.3. A szepesi apátsággal tévesen kapcsolatba hozott falvak

András spalatói püspök 1398-i búcsúkat adományozó oklevelében az eddig fölsorolt falvak közül Apatavics, Sólyomkő, Marcelvára és Rozsnyó (?) hiányoznak. Apatavics addigra elpusztult, Sólyomkő nem volt falu, Marcelvára pedig csak futó kalandként lehetett a szepesi apátság birtoka. Az 1398-i listán szerepel a Késmárktól délre fekvő Farkasfalva (*villa Farkasii*), aminek azon túl, hogy földrajzilag közel volt Savnikhoz, más köze nem volt a ciszterci apátsághoz. Ugyanígy a Szepesbélától nyugatra eső Rókusz (*Ruchus*), bár búcsút nyert 1398-ban, sem volt a szepesi apátság birtoka.¹⁷² Sunyava és *villa Comperti* templomai is kiváltságot nyertek 1398-ban. (Ld. alább!) Georg Bohus késmárki professzor XX. századi műve szerint a savniki

169 EE IV. 337. p.

170 *Vencko*, 1927. 329. p.

171 *Fekete Nagy*, 1934. 81–82. p.

172 Farkasfalva: *Fekete Nagy*, 1934. 196–198. p. Rókusz: 223–224. p. Farkasfalvi Lászlónak, a szepesi apátság apátjának, majd kommandátorának (1390–1412) családja révén lehetett érdekeltége Rókuszban. Erre utal a szepesi káptalan egy 1408. évi oklevele, amiből kiderül, hogy 1408 előtt Farkasfalvi Jakab fia Miklós fia Egyed részbirtokos volt Rókuszban. ZsO II/2. 5957. sz.

cisztercieknek Lőcsén is volt egy házuk, amit később Széchenyi György esztergomi érsek (1685–1695) az egri jezsuiták kollégiumának adományozott; Bohus azonban nem hivatkozik forrásra.¹⁷³

A továbbiakban három olyan faluról esik szó, amelyeket tévesen hoznak kapcsolatba a szepesi apátsággal. Hencfalva végül nem alakult ki az előzményét jelentő soltészszágból. Sunyava és Káposztafalva (*villa Compositi*) nem az apátság birtoka volt, utóbbi két alkalommal mégis nevét kölcsönözte a monostornak.

Hencfalva nevével először 1320-ban találkozunk, amikor János szepesi apát három soltésznek 60 szabad telket adományozott Poszo erdőben, hogy telepítsék be. 17 évig különféle kedvezmények voltak érvényben. Az oklevél szövege szerint a 17 év leteltével a telepítőknek 12 márkát kell fizetniük Hencfalváért (*villa Hench*) és haszonvételeiért, és Hench tizedeinek Grénic egyházához kell tartozniuk.¹⁷⁴ A történeti földrajz ez alapján beszél Hencfalváról mint 1320-ban létező településről.¹⁷⁵ Inkább arra kell gondolnunk, hogy az 1320-ban megkezdett telepítés eredményeként létrejövő falu neve lett volna az oklevélben lefektetett program szerint Hencfalva, ám a falu nem jött létre. Hencfalva ugyanis más forrásban nem fordul elő, az 1398-ban búcsúban részesülő templomok listáján sem szerepel. Fekete Nagy Antal szerint az 1421-ben Gréniccel és Kubakkal együtt feltűnő Hangendorf „azonos lehet” Hencfalvával; ha ez így van, akkor neve alapján német irtás. Valószínűbb, hogy Hencfalva nem létezett.

Sunyava (*Schönau*), hivatalos magyar nevén Szépfalu (ma Vyšná / Nižná Šuňava) a szepesi apátság földjeinek nyugati határa közelében fekkdt. Mivel nem a ciszterciek birtokolták, valószínűbb, hogy a határon kívül.¹⁷⁶ Területét 1269-ben királyi adományként Bagamér ispán kapta meg, 1321-ben a menedékkövi karthauziak tulajdonába került. Az oklevél szövegében világosan szerepel, hogy a szepesi

173 *Bohus*, 1919. 170. p.

174 CD VIII/2. 268. p., AOkl V. 983. sz.

175 *Fekete Nagy*, 1934. 81. p., *Deáky*, 1937. 41–42. p. A *Csánki*, 1890–1913. I. 259. p. közölte Hencfalva (egyetlen említése 1464-ből) a Szepesolaszi melletti Hinczócz, későbbi nevén Szepesnádásd.

176 *Deáky*, 1937. 33. p. és Repertorium 179. p. térképei a határon belülre helyezik, *Fekete Nagy*, 1934. 82. p. azt írja, hogy „tulajdonképpen már nem a szepesi apátságnak 1260-ban megerősített birtokain, hanem a líptói Bagomernak 1269-ben adományozott területen alakul ki és a Szent-Ivány családnak Szepes megyébe átnyúló, régebben Liptó vármegyéhez tartozó birtokainak volt a része”; ennek ellenére A savnikai apátság birtokai c. fejezetben tárgyalja. *Slivka*, 1991. 103. p. térképe a középkorban külön létezőként nem dokumentálható Alsó- és Felsősunyavát egy huszárvagással és indoklás nélkül a birtokhatár két oldalára teszi.

apát földjein kívül, a határ külső részén fekszik.¹⁷⁷ 1398-ban Szt. Simon és Júdás Tádé apostolok tiszteletére szentelt templomáról hallunk (*Schovna*).

1398-ban olvashatunk *villa Compertiről* és Szt. Lőrinc-templomáról. *Villa Comperti* Káposztafalvával (ma Hrabušice) azonos, minthogy a káposztafalvi templom védőszentje is Szt. Lőrinc, és nincsen messze a szepesi apátság helyszínétől (4 kilométer). Mindig is a szászok kezén volt. A *villa Comperti* név a *villa Compositi*ből torzulhatott, Káposztafalvát 1279-ben és 1298-ban is így említik.¹⁷⁸ A szepesi apátságot 1348-ban *monasterium Beatae Mariae Virginis de villa Compositinak* nevezi Szigfrid garamszentbenedeki és András visegrádi bencés apátok oklevele,¹⁷⁹ 1353-ban pedig *ecclesiae Beatae Virginis de Scepus de villa-compositinak* VI. Ince pápa (1352–1362) levele.¹⁸⁰ Valószínűleg azért fémjelezte a két apát és a pápa a szepesi apátságot Káposztafalva nevével, mert idegenek lévén nem ismerték a helyi viszonyokat, és a monostorhoz földrajzilag nagyon közel eső, Savniknál és a monostor többi soltészfalvánál jelentősebb települést a birtokhoz tartozónak vélték.

2.4. A szepesi apátság jövedelmei

Szepes is, mint minden magyarországi ciszterci apátság, jövedelmeit elsősorban jobbágyfalvak adójából, tizedbevételekből nyerte — más monostorok kereskedelemből és vámbevételekből is —, a saját munkára épülő, majorságok (grangiák) köré szervezett gazdaságnak nincsen nyoma.¹⁸¹ A falvakat soltészek igazgatták. Előfordult, hogy az apátság perben állt soltészával, mint például 1294-ben sztojáni Hilbranddal, de hűséges szolgálóról is tanúskodik egy-egy oklevél, például viderniki Packuczról 1326-ban. 1291-ben és 1306-ban Apatavics esetében udvarbíráról (*comes curialis*) hallunk.

Évi 20 szepesi súly szerinti ezüstmárka ellenében Savnik, Vidernik, Toplica és Alcnó tizedeit Jakab szepesi püspök 1294. évi adományaképpen bírta a monostor a jövőben alapítandó falvak tizedeivel együtt. A szepesi apátság vám- és révjövedelmeiről nem maradt említés.

177 1269: RA 1618. sz. 1321: CD VIII/2. 311. p., AOKI VI. 248–249. sz. *Németh*, 1998. 264. p. is kijelenti az 1321. évi forrást idézve, hogy Sunyava karthauzi tulajdon volt.

178 CD V/2. 602. p., CD VI/2. 168. p., *Fekete Nagy*, 1934. 84–85. p.

179 CD IX/1. 580–582. p.

180 *Áldásy*, 1894–1895. II. 60. p., 99. sz.

181 *Kosztá*, 1993. 122–124. p. *Slivka*, 1991. 103. p. Apatavicsot grangiának tekinti, Kubak határában is feltételez egy grangiát; forrásra nem hivatkozik. Szepes fent említett löcsei háza utalhat a ciszterci kereskedelemben való részvételére.

Az 1308 és 1311 között legátusként Magyarországon tartózkodó Gentilis bíborosnak a szepesi ciszterciak 1309-ben és 1310-ben 20–22 márkát fizettek *procuratio* címén. (1310-ben kétszer is — lehet, hogy két részletben; másodszer készpénzben.) A *procuratio* a bíboros követségének és udvartartása költségeinek fedezésére fizetett adó volt. Az összehasonlítás kedvéért: 1309-ben és 1310-ben a szepesi plébániák (együttesen) 150 márkát fizettek. A magyar ciszterci rendházak közül csak Pétervárad fizetett *procuratiót* 1308-ban és Pilis kétszer 1308-ban Szepes adójához hasonló nagyságrendben.¹⁸²

Az 1332–1337 között szedett pápai tizedekbe a szepesi apátság falvaival együtt 10 szepesi márkát fizetett, ez átszámítva 8 budai márkát és 32 garast jelentett. Az adót befizető testvér, Tódor neve megőrződött a tizedlajstromokon.¹⁸³

1357-ben, Seifried von Waldstein reini apát vizitációjakor a szepesi monostor évi jövedelme 90 márkát, azaz 245 forintot tett ki. Összehasonlításként: a pilisi apátság éves jövedelme 600 forint volt, a pásztóié 140 forint, a cikádorié 102 márká, a péterváradie 1340 forint, a pozsegaié (gotóié) fél évre 98 forint (36 márka). A többi apátságról nincs adatunk. Szepes tehát jövedelem szempontjából a középmezőnybe tartozott. Érdekes módon a generális káptalanok költségeire nem fizetett, holott Seifried von Waldstein erre a többi általa vizitált apátságban gyűjtött pénzt, és 1358-ban Cîteaux-ban be is fizette.¹⁸⁴

A szepesi apátnak, mint 100 arany forintnál többre becsült évi jövedelmű birtok tulajdonosának, beiktatásakor *commune servitiumot* kellett fizetnie Rómának; felét a pápa, felét a bíborosi konzisztórium kapta (ezért *commune*). Értéke az adományozott javadalom évi jövedelmének kb. 1/3-a volt. A szepesi apát 150 aranyforintot fizetett; 1395-ből konkrét adat bizonyítja, hogy László titeli és várnai püspök, a szepesi apátság kommandátora ennyi pénzt adott a Szentszéknek.¹⁸⁵ A magyar ciszterci apátok közül csak a toplicai volt még 100 aranyforint fizetésére kötelezve. Az esztergomi érsek 2000 arany forintot tartozott fizetni, a bakonybéli bencés apát 50-et, a garamszentbenedeki 200-at, a pannonhalmi 250-et, a somogyvári 150-et. A szepesi monostor tehát a pápai *servitium*listán a legelőkelőbb bencés apátságoknak megfelelő súllyal szerepel.¹⁸⁶

182 A szepesi apátságra: MV I/2. 430–431., 433., 436., 437., 446. p; a szepesi káptalanra: 426., 430. p.; Péterváradra: 419. p; Pilisre: 422., 424. p.

183 MV I/1. 226. p. A Szepességre vonatkozó adatok: MV I/1. 226. p., 231. p.

184 *Békefi*, 1898–1902. I. 71–75., 254–257. p. Repertorium 26. p. kissé eltérő értékeket számít.

185 MREV IV. 362. p. László püspök a szokásos *commune servitiumon* kívül még 150 forintot fizetett, mert az apáti széklet IX. Bonifác (1389–1404) saját akaratából, nem a bíborosi konzisztóriumban adományozta.

186 *Lukcsics*, 1908. 11–12. p. (Toplica), 5. p. (Esztergom), 9. p. (bencések).

3. Hiteleshelyi tevékenység

3.1. Általánosságok

A ciszterci monostorok nem folytattak rendszeres hiteleshelyi tevékenységet, csak alkalmilag adtak ki okleveleket. Ennek elvi oka a ciszterci lelkiség monasztikus, a társadalomtól elzárkózó jellege. Gyakorlati szempontból pedig a rend kései elterjedése és az a tény, hogy a ciszterci konventeknek 1335-ig nem lehetett pecsétjük, tette lehetetlenné a hiteleshelyé válást. A magyarországi ciszterci rendházak közül Borsmonostor; Pilis, Szepes, Toplica és Zirc okleveleiből 20–30 maradt meg, Cikádor okleveleiből kb. 10. A többi apátság 1–2 oklevéllel képviselteti magát.¹⁸⁷

Az alábbiakban a szepesi apátság által az Árpád- és az Anjou-korban kibocsátott okleveleket vizsgáljuk meg. Természetesen csak azokat, amelyek valamilyen formában fönmaradtak. Korszakhatárnak 1351, illetve 1353 is tekinthető. 1351 és 1387 között a szepesi monostor csupán egyetlen oklevelet adott ki (1369-ben). Hiteleshelyi tevékenysége a XIII. század második felében kezdődött. Első oklevelei — 1262 előtt, 1263 előtt, 1278 előtt — említésből ismertek. Az első teljes szövegében fennmaradt, ráadásul eredeti oklevél 1264-ből való. Az oklevéladó tevékenység az 1290–1330 közötti évtizedekben volt a legintenzívebb, ekkor átlagosan kétévénként született egy diploma. A vizsgált korszakban (1223–1387) 27 oklevélről és további 4 említéséről, összesen tehát 31 oklevélről van tudomásunk az 1390-es években és a XV. század első felében még néhány oklevél született.¹⁸⁸

A szepesi ciszterci apátság a fent említett okokon kívül azért sem válhatott jelentős hiteleshellyé, mert földrajzilag nagyon közel volt a szepesi Szt. Márton-prépostság, a Felvidék egyik legjelentősebb hiteleshelye. A monostornak csak elvétve „jutottak” írásba foglalandó ügyek. Megrendelőként a legfontosabb ügyfél maga a szepesi prépostság volt, amely saját ügyeiben sokszor idegen oklevélkiadóhoz fordult. A két egyházi testület viszonya ambivalens volt; előfordult, hogy együttműködtek, mint 1328-ban az egri püspök ellen, de perükről is van adat (1346). A szepesi apátság a prépostság felkérésein kívül alkalmilag birtok- és örökösödési ügyekben, illetve királyi parancsra is állított ki oklevelet. Területi szempontból mindegyik oklevél a Szepességhez tartozik. A Szepességen belül egyenletesen oszlanak el, nem mondhatjuk, hogy a monostorhoz közelebb fekvő falvakból gyakrabban került volna ki ügyfél. A 31 oklevélből 6 a szepesi apátság saját ügyét tárgyalja, ezek szigorú értelemben véve nem tartoznak a hiteleshelyi tevékenység-

187 *Solymosi*, 1984. 242. és 245. p.

188 Ezeket ld. *Repertorium* 177. p.

hez. Diplomatikai szempontból azonban értékes adatokat szolgáltatnak a konvent által kiállított oklevelek külső és belső jegyeinek vizsgálatához, ezért ezeket is tárgyaljuk. Ha közhitelűnek nem nevezhetjük is őket, valamelyes bizonyító erővel bírtak, hiszen előfordult, hogy az ügyfél kérésére maga a szepesi apátság írta át őket. A jogbiztosításon túl a monostori nyilvántartásban is lehetett szerepük.

3.2. Az oklevelek tartalmi csoportosítása

A hiteleshelyi oklevéladás során született oklevél tartalma szerint háromféle lehet: bevallás (*fassio*), jelentés (*relatio*) vagy átirat (*transsumptum*). A szepesi apát, illetve konvent *intitulatiója* alatt kiadott okleveleket e három csoportra osztva tárgyaljuk.¹⁸⁹

A szepesi apátság fennmaradt okleveleinek zömét (12 darabot) a *fassiók* teszik ki. Mindegyiket személyes kérés útján állították ki. A bevallást tevők egyszer sem igazolták személyazonosságukat. Erre valószínűleg nem volt szükség, mert szepesiek lévén a konvent tagjai ismerhették őket. (De utalhat ez a hiteleshely perifériális, dilettáns jellegére is.) A három legkorábbi oklevél (1262, 1263. augusztus 29. előtt, 1278. szeptember 28. előtt) említésből ismert, szepességi birtokperekben használták őket föl.¹⁹⁰ A szepesi apát előtt tett bevallások zöme kisebb értékű — 20 hold, egy erdő, évi egy ezüstmárka —, szepességi birtokokat érintő adásvétel.¹⁹¹ Két érdekesebb oklevél akad: 1310-ben a szepesi káptalan afeletti fölháborodásában, hogy Pál prépost a kanonokok tudta és beleegyezése nélkül adta el Szepessümeget 25 ezüstmárkát érő tizedét, (I.) János szepesi apáttal állíttatott ki oklevelet;¹⁹² 1331-ben pedig (III.) János apát tanúsította, hogy a szepesi prépostság *lectora*, Kristóf gyilkosság áldozata lett. Az oklevél a néven nevezett gyilkosok elleni vádiratnak tekinthető.¹⁹³

189 A szepesi konvent hiteleshelyi tevékenysége jelen bemutatásának módszertani előzményei: Koszta, 1998., Kurecskó, 2000. A tárgyalás sorrendjének mikéntjén kívül a hiteleshelyi oklevelek három csoportra osztásában is e munkákat követjük, mert a *transsumptumok* keletkezésének részletesebb vizsgálatát teszi lehetővé. Szentpétery, 1930. 131. p. csak *fassiót* és *relatiót* különböztet meg, a *transsumptumok*at ezekhez sorolta be, a szerint, hogy közvetlenül a felek kérésére, vagy a királynak, ill. más hatóságnak a rendeltére állította-e ki a hiteleshely az átíratot.

190 RS I. 632. sz. (Albert apát neve helytelenül *Adalbertus*.); RA 1349. sz.; AUO IX. 376–378. p., RA 2896. sz.

191 DI. 38876., Df. 264160., HO VII. 266. p. (Az oklevél elpusztult.), Df. 264136., Df. 264139., AOkl V. 56. sz. (említés), Df. 272374.

192 Df. 272690.

193 Df. 272185.

Saját ügyben bocsátotta ki a szepesi apátság első teljes szövegében, sőt teljes valójában fennmaradt oklevelét 1264-ben. (Ez tehát nem a szó szoros értelmében vett hiteleshelyi tevékenység eredménye.) Ebben szepesszombati Hilbrandnak adományozott soltészszágot a későbbi Sztojánfalvában. Ezenkívül még három alkalommal foglalta írásba a szepesi apát saját adományát.¹⁹⁴ Két ízben adott ki oklevelet saját perében, igaz, mindkét esetben külső, független tekintély is állított ki ítéletlevelet.¹⁹⁵ 1328-ban egy, a szepesi apátság földjein fekvő birtok adásvételének ügyében bocsátott ki oklevelet: Sztojánfalva cserélt gazdát.¹⁹⁶ 1369-ben János ciszterci apát különös témában szövegeztetett oklevelet: a ciszterci generális káptalan beleegyezésével Jakab mestert, feleségét és gyermekeit a rend és különösen a szepesi monostor iránti kegyes érületük miatt a rend minden lelki javában való teljes részesedéssel ajándékozta meg.¹⁹⁷ Ebből a nyolc esetből az oklevélnyerők négyszer — a két említett perben, sztojáni Hilbrand 1264-i soltészszágának ügyében és Sztojánfalva 1328. évi eladásakor — egy külső, semleges féllel is kiállították az oklevelet. A szepesi apátság és a szepesi káptalan 1264. évi diplomájának tartalma teljesen azonos, a *dispositi*ók szinte szó szerint megegyeznek. A szepesi káptalan oklevelének szövegezése igényesebb.¹⁹⁸ A szepesi apátság írnoka erről másolhatta sajátját. A két ítéletlevél két-két példányának rendelkezése ugyanaz, a szövegezés kissé eltér, például. a tanúként említett személyek névsorában van különbség.

A szepesi apát a fentiekén kívül olyan társadalmi ügyekben is közreműködött, amelyek nem tekinthetők hiteleshelyinek.¹⁹⁹

A hiteleshelyi diplomák második nagy csoportját, a *relati*ókat (jelentéseket) a szepesi apátság oklevelei közül csupán négy képviseli. A jelentések és a bevallások aránya pont fordított a megszokottnak, hiszen az ország egész területén összesen több *relati*ót ismerünk, mint *fassi*ót. Ez a ciszterciek csekély hiteleshelyi affinitásával hozható összefüggésbe, a világi hatóságok csak ritkán kérték föl bírósági eljá-

194 Di. 40058., Df. 243704., Di. 2022., Df. 244312.

195 Di. 9718. (A szepesi káptalan oklevele: CD VI/1. 335–336. p.), Df. 280297. (Gyula szász ispán diplomája: CD VIII/3. 160–161. p.)

196 Df. 280298.

197 Di. 83321.

198 A szepesi káptalan 1264-i oklevele. CD VI/1. 338–339. p. (1294. évi átiratban.)

199 1257-ben egy szepesi birtokper lezárásakor Albert apát is tanúskodott. CD IV/2. 440–441. p. Lodomér csztergomi érsek 1286. II. 9-i ítéletlevele szerint a szepesi káptalan olvasókanonokjának a szepesi apát előtt kellett fizetnie egy márkát prépostjának. MES II. 188. sz. 1289-ben Rycolphus lomnici bíró birtokadományozó oklevelét a szepesi préposttal együtt János apát is megerősítette pecsétjével. ÁUO IX. 516–517. p. Ez a három ügy Repertorium 176. p. szerint hiteleshelyi. Valójában nem tekinthetők annak.

rásban való közreműködésre. A négy oklevélből kettő határjáró, mindkettő a szepesi káptalan III. András ajándékozta, a Poprád folyó és a Szemenye (mai nevén Lőcsei-hegység) között fekvő birtokával kapcsolatos. 1293-ban, az ajándékozás előtt kellett a ciszterci konvent emberének megjárnia az erdő határait. A terepen végzett munka és a lejegyzés között egy-két hét telhetett el.²⁰⁰ 1312-ben — a tartományúri hatalom korának alkonyán — Károly Róbert parancsa szerint ugyanennek az erdőnek a határjárását kellett elvégeznie a szepesi apátság embereinek, újfent királyi küldöttel együtt. János országbírónak 1313-ban meg kellett kérnie a szepesi apátot, hogy tanúságtételével erősítse meg az idézést, mivel a király színe elé idézett ellentmondók nem jelentek meg.²⁰¹ Figyelmeztető levelében 1328-ban (I.) Vilmos szepesi apát és János szepesi prépost IV. Ince átirf oklevelére hivatkozva megintette Telegdi Csanád egri püspököt, és a papjaival való békés együttműködésre szólították föl.²⁰² 1347-ben (II.) Vilmos apát VI. Kelemen pápától kapott szentszéki bírói és delegátusi minőségében a szepesi káptalan elé idézte János krakkói püspököt.²⁰³ A szepesi apát más esetekben is teljesített pápai megbízást.

A szepesi monostor 1387 előtti 31 ismert okleveléből hét — az imént említett, egy pápai levelet taktikus okokból átiró, 1328-i figyelmeztető oklevéllel együtt nyolc — átiró. Négy esetben szepesi birtokok adományozását vagy megvételét igazoló oklevelet,²⁰⁴ három esetben pedig saját ügyben kiadott diplomát írt át a szepesi apát.²⁰⁵ Az átirási kérelmek oka változatos: perek, rossz közbiztonság, az utódok szüleik kiváltságainak megerősítését illető vágya. Zömük az 1300-as évek első évtizedében keletkezett; ez a tény nyilván összefügg az országban akkortájt uralkodó rendezetlen viszonyokkal. Például 1302-ben András ispán az utak különböző veszélyeire való hivatkozással íratta át II. Andrástól és IV. Bélától kapott adománylevelét.²⁰⁶ Ez az időszak, amit egyébként is a hiteleshelyi tevékenység viszonylagos intenzitása jellemez, I. János apátságára (1286–1310) esik. Lehetséges, hogy a tartományúri rendszer jelentette anarchikus helyzet mellett az ő személyisége is közrejátszott a társadalmi aktivitás fokozódásában.

200 DI. 71258. (És további tíz 1293-i átirat.)

201 Df. 272446.; János országbíró 1313. XI. 1-i vizsgálati levele: RS I. 1143. sz.

202 Df. 248981. Az oklevél az apát és a prépost közös *intitulatio*jával született, két pecsét van rajta, így a ciszterciek oklevélkiadó, hiteleshelyi tevékenységéhez soroljuk.

203 *Vencko*, 1927. 325. p.

204 DI. 40277., DI. 68768., Df. 264160., Df. 258828. = Df. 272929. (Mindkettő másolat.)

205 DI. 9718., DI. 60961., Df. 243704.

206 DI. 68768.

3.3. Külső ismertetőjegyek

Az oklevelek nem különösebben díszítettek, gótikus folyóírással írtak. Kettő hátán olvasható középkori feljegyzés. Az egyik az 1312. évi Károly Róbertnek szóló jelentés, amelynek hátán az *inscriptio* kibővített megismétléseként a címzés olvasható. A másik a szepesi káptalan lektorának meggyilkolásáról szóló 1331. évi; ennek külsején azt olvashatjuk, hogy az oklevél az elkövetők elleni tanúságtétel. Több oklevél külsején újkori feljegyzés van.

Az oklevelek megerősítése pecséttel történt, a fennmaradt eredeti oklevelek közül egyet sem *chirografáltak*, nem utalnak erre a *corroboratiók* sem. A ciszterci pecséthasználattal eltért a többi rendétől, mert a cîteaux-i előírások értelmében csak az apátoknak lehetett pecsétjük, ezen páztorbotos (papi) alaknak — az apát alakjának — kellett lennie. Egy apát csak egy pecsétet bírhatott.²⁰⁷ XII. Benedek pápa (1334–1342), maga is ciszterci szerzetes, 1335-ben előírta, hogy a ciszterci konventeknek is pecsétet kell használniuk, az apátok pecsétjein pedig nevüknek is szerepelnie kell.²⁰⁸ A konventi pecsétnek Szűz Máriát kellett ábrázolnia. A ciszterciek kettős pecséthasználata tehát későn, 1335 után kezdődött. A szepesi apátság pecsétjeinek zöme elveszett, helyük a legtöbb oklevélen kivehető. Az első fennmaradt pecsét 1264-es. 1314-ből ismert egy töredékes pecsét, amely egy bal kezét teste előtt tartó egyházi férfit ábrázol. Köriratából ///LV/// vehető ki.²⁰⁹ 1326. április 10. 1328-ban Vilmos apát és a konvent is ráfüggesztette pecsétjét az oklevélre. Előbbin az apát látható, utóbbin két egymás mellé helyezett gótikus fülkében egy angyal és a Boldogságos Szűz van. Körirata: SIGILLUM CONVENTUS GLORIOSE VIRGINIS DE SCEPUS.²¹⁰

Az előbbieken alapján a szepesi apátság nem követte teljes mértékben a rendi előírásokat, hiszen 1335 előtt is volt konventi pecsétje. Igaz, ez nem volt közhitelű, így valódi kettős pecséthasználatról nem beszélhetünk. Az 1326. és 1328. évi fennmaradt két-két pecséten kívül ezt bizonyítja több korábbi oklevél *corroboratiója* is.²¹¹ Az 1312. május 25-i oklevélen is két pecsét nyoma látható. A konvent pecsétjét va-

207 Repertorium 25–26. p., *Solyosi*, 1984. 242–243., 248–250. p.

208 SC III. 411., 415. p.; Repertorium 25. p.

209 RS I. 1217. sz.

210 SS III. 7. p. *Deák*; 1937. 46. p.; a 46. és 47. p. közti táblán az oklevél fényképe a két pecséttel együtt.

211 Ld. pl. az 1294. XII. 20-i oklevél *corroboratióját*: *quae... ad perpetuam firmitatem sigilli nostri necnon sigilli conventus nostri appensione confirmamus*. Más esetekben *duplex sigillum* szerepel: 1306, 1320, 1326. IV. 29, 1328, 1329. VI. 13. után.

lőszínűleg azért függesztették az oklevelekre az apáté mellé, hogy több pénzt kérhessenek értük.

3.4. Belső ismertetőjegyek

Az oklevelek belső szerkezetének vizsgálatakor is nehéz általános érvényű megállapításokat tenni a vizsgált oklevelek csekély száma miatt. Korszakolás nemigen lehetséges: az oklevél-kiállítás módja végig változatlan volt, ebben az értelemben a kezdetektől szilárdnak tekinthető. Képlékeny maradt viszont a formakincs; nem állandósult, sok egyedi megoldással találkozunk. A mindenkori írnot az adott oklevél megkívánta helyzethez való alkalmazkodás jellemezte. A királynak címzett okleveleket igényesebben fogalmazta, mint egy egyszerű szepességi bevallást. Az oklevelek szokott módon három fő részből állnak: a bevezető részből (*protocollum*), a tárgyalásból (*contextus*) és a befejező részből (*eschatocollum*).

A *protocollum* legtöbbször az *intitulatio*val, az oklevéladó nevének és címének kinyilvánításával kezdődik. A néven nevezett apát és a konvent szinte mindig együtt szerepel az *intitulatio*ban. A rendház (*ecclesia, monasterium*) titulusa (*Beata Maria Virgo*; sokszor más formában) és földrajzi holléte (szepesi) rendszerint feltűnik. A rendi hovatartozást 1328/30-tól elejétől jelölték rendszeresen (a középkor végéig), ezt korábban csupán egyetlen alkalommal, 1286-ban tették meg. Az apát neve mellett gyakran a *dictus* alázatossági formula (*formula humilitatis*) áll. Klasszikusan nem számít alázatossági formulának az, ha az apát magát testvérnek (*frater*) nevezi. Végző soron ez is egyfajta alázatosság, hiszen az apátnak Szent Benedek regulája értelmében az atya megszólítás jár. A szepesi apát (általában *abbas*) sokszor *frater*. 1312. május 25-én, a királynak küldött jelentésben az apát káplánjai (*ejus capellani*) is szerepelnek; nem lehet pontosan tudni, hogy a monostor lakóinak melyik rétegéről van itt szó.²¹² 1328-ban Vilmos apát és János szepesi prépost közös *intitulatio* alatt írtak Telegdi Csanád egri püspöknek.²¹³ 1347-ben Vilmos apát az *intitulatio*ban hangsúlyozta pápai megbízatását (*judex ad infrascripta a sede apostolica specialiter delegatus*).²¹⁴

Az *inscriptio* a szepesi monostor okleveleiben ritka. A négy jelentésből a két királynak szólót értelemszerűen neki címezték. Ebben a két oklevélben, valamint az egri püspöknek címzettben az *inscriptio* megelőzi az *intitulatio*t. Az 1347. évi, a

212 Df. 272446.

213 Df. 248981.

214 Vencko, 1927. 325. p.

krakkói püspök idézése tárgyában írt negyedik jelentés a krakkói káptalan éneklő-kanonokjának és vicedékánjának, valamint Krakkó plébánosainak van címezve. A bevallások közül egyetlenegy tartalmaz *intitulatiót*, ez általános.²¹⁵

A *protocollumot* elvileg a *salutatio* zárja le, a szepesi ciszterciek azonban az *intitulatio*hoz hasonlóan a *salutatio*val is csak kivételes esetben, a *relatiók* írásakor éltek. Az 1293. évi, III. Andrásnak szóló *relatió*ban a korszak tipikus *salutatio*ja olvasható: *orationes in Domino*.²¹⁶ 1312-ben,²¹⁷ 1328-ban²¹⁸ kétszer is és 1347-ben²¹⁹ egyedi megoldásokkal találkozunk.

A tárgyalásnak, az oklevelek második fő részének elején az *arenga* állhat. Ez a formula az oklevél tárgyának írásba foglalásának elvi okát hivatott kinyilvánítani. A szepesi apátság oklevelei közül háromban található *arenga*, mind a feledés veszélyét hozza föl indokként. Az 1297-i és az 1320-i oklevél az *arengával* kezdődik,²²⁰ 1294-ben helye a szokásos.²²¹ A három *arengából* kettő az 1290-es évekből származik.

A *contextus* a *notificatio*val (másként: *promulgatio*val) folytatódik. Szinte mindegyik oklevelünknek van *notificatio*ja, még ha csak egy szó is: *noveritis*.²²² Sokféle változatából a *significamus quibus expedit universis* (változatos szórenddel), a *damus pro memoria* és a *notum fieri volumus universis* a leggyakoribb; a *memoriae commendantes* ritka, mindössze egyszer fordul elő.²²³ Kidolgozottabb típus is előfordul, például: *ad universorum notitiam tam praesentium, quam futurorum harum serie volumus pervenire*.²²⁴ A szepesi monostor *notificatio*í mindig általánosak.

A *narratio* minden előzményt magába foglal, amely az oklevél kiadásához vezetett. A legtöbb esetben megtaláljuk, néha azonban elmarad.²²⁵ Általános jellege miatt szövegezése sokféle lehet; többnyire szimbolikus, azt fejezi ki, hogy az oklevél kiállítását (átírását) kérő a konvent elé járult. Átíró oklevelek esetében az egész

215 Df. 280298. (1328)

216 Dl. 71258.

217 *Vencko*, 1927. 325. p.

218 *Vencko*, 1927. 325. p.

219 *Vencko*, 1927. 325. p.

220 HO VII. 266. p., Dl. 2022.

221 Dl. 9718.

222 Df. 272446., *Vencko*, 1927. 325. p. Mindkét oklevél *relatio*, ezért viszonylag ünnepélyes, *notificatio*juk azonban rövid a címzett konkrét személyek miatt.

223 Dl. 9718.

224 Df. 264139.

225 Nincsen *narratio*: Dl. 40058., Dl. 60961.

átírás *narratió*nak minősül, minthogy az átírt oklevél előtti és utáni mondatok az átírás létrejöttével kapcsolatosak.

A *dispositiók* a jogi ügyletek különbözősége miatt szintén változatosak. Az oklevél legfontosabb elemeként a lényegi mondanivalót jelentik. Esetenként *formula pertinentiarum* társul hozzájuk, amely felsorolja az adományozott birtok tartozékait.²²⁶ A szepesi apátság egyéb záradékkal (*clausula*) sohasem látta el okleveleit, hasonlóképpen hiányzik a *contextus* következő egysége, a *sanctio* is.

A *contextus* így a *corroboratio*val fejeződik be. Az oklevelek megerősítésének módja mindig a megpecsételés volt. A szepesi ciszterciek többször dupla pecséttel pecsételtek. (Ld. fentebb!) Előfordul olyan bevallás, aminek szövegében nincsen *corroboratio*,²²⁷ de általában azért volt. A négy jelentés közül egy tartalmaz *corroboratiót*.²²⁸ A szepesi monostor legkedveltebb formulája az *in cuius rei testimonium* kezdetű lett, amely különböző változatokban összesen tizenkétszer fordul elő a 27 teljes szövegében megmaradt oklevélben. A *corroboratiók* általánosak, csupán az 1264-i adja meg, hogy az oklevél Hilbrandnak és örököseinek szól.²²⁹

Az oklevelek belső szerkezetének harmadik nagy egységéből, az *eschato-collumból* a szepesi apátság diplomáiban kizárólag a *datatio* található meg, ennek formái viszont igen változatosak. A legkorábbi oklevelekben csak évmegjelölés van. Az első napi keltezéssel ellátott oklevél az 1293. május 31-i, Károly Róbertnek szóló jelentés. A XIV. század második évtizedétől az oklevelek többsége napi keltezésű, de továbbra is előfordulnak csak évszámot tartalmazó *datatiók*. Az évet szinte mindig az *anno Domini* formulával adták meg.²³⁰ A napjelölés leggyakrabban (a 14 esetből 9-szer) az egyházi év ünnepeinek segítségével történt, kétszer a mise *introitusával*.²³¹ A szepesi apátság háromszor használt római naptár szerinti keltezést (ebből egyszer közösen a szentek ünnepével), egyszer pedig a hónap nap-

226 Dl. 9718., Dl. 2022.

227 Df. 272690.

228 Vencko, 1927. 325. p.

229 Dl. 40058.

230 Két kivétel: *anno dominicae incarnationis* (Df. 258828.), *anno incarnationis eiusdem* (Df. 272185.).

231 Érdekes módon mindkétyszer húsvét második vasárnapjának kezdőénekét használták: *Datum anno Domini M° CCC° XXVI°, quinta feria post dominicam, qua cantatur Misericordia Domini* (1326. IV. 10., Df. 244312.); *Datum Lutsche, anno Domini M° CCC° XXVIII°, tertia feria post dominicum diem, quo cantatur Misericordia Domini* (1328. IV. 19., Df. 248981.). Bár kézenfekvőnek látszik, az 1328. évi keltezést valószínűleg nem az 1326-iról másolták, hiszen a szövegvezés eltérő (*dominica, dies dominicus*). Ezenkívül az 1328. évi oklevelet nem a monostorban, hanem Lőcsén állították ki.

jainak sorszámaival jelölték a dátumot: *Datum vigesimo die intrante mense Martii*. Ez a forma valószínűleg a *consuetudo Bononiensis* hibás alkalmazásával jött létre, amit a szepesi *scriptor* látott valahol, de nem értett.²³² Az oklevél kiállításának helyszínét egyetlen esetben tüntették föl, akkor, amikor ez nem a monostorban, hanem Lőcsén történt.²³³ Az oklevelek végén megszokott *datum per manus*-formulát, mely a kiállítás személyes felelősét, a *lectort* nevezi meg, a szepesi apátság mellőzte. Egyetlen esetben fordul elő; innét tudjuk, hogy 1306-ban a monostornak volt egy Domoslay nevű szerzetese. Ugyanebben az oklevélben tanúk is szerepelnek: Benedek, a nemesek ispánja és Iuanus, az apátság udvarispánja. Érdekes módon az 1306. évi oklevél teljesen hétköznapi, egy 1295-i diploma pert követő átirása. Nem lehet tudni, hogy miért pont ebben neveztetnek meg a *lector* és a tanúk.²³⁴

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a szepesi apátság hiteleshelyi működése nem volt országos jelentőségű. Inkább a törpekonventek és a ciszterci monostorok oklevélkiadó tevékenységének összehasonlítható vizsgálatakor lehet érdekes. Fő megbízója a szepesi prépostság volt, ami saját ügyeiben nem állíthatott ki okleveleket. A szepesi apátság hiteleshelyi gyakorlata 1351-ig nem szilárdult meg teljesen, nem alakultak ki állandó formulák. Ezt nem is várhatnók el, hiszen átlagosan 2–3 évenként bocsátott ki egy oklevelet, így minden egyes ilyen munkát alkalminak tekinthetett. Valószínűleg külső minták és saját korábbi oklevelei alapján dolgozott; például biztosra vehető, hogy az 1297. évi birtokeladó diplomát az 1291. évi adománylevél felhasználásával készítették.²³⁵ Az oklevelek szövegezése az országos gyakorlathoz képest egyszerűbb.

4. Összefoglalás

A szepesi ciszterci apátságot Ampod fia Dénes tárnokmester alapította 1223-ban, később — 1260 előtt — királyi kegyuraság alá került. Atyaapátsága a lengyelor-

232 Df. 9718. A napi kelet a nap sorszámaival: *mense martiis die vigesimo, consuetudo Bononiensis*szel: *die duodecimo mense exeunte Martio*. Az *intrans* szó használata az első esetben fölösleges.

233 Df. 248981.

234 Df. 264160.

235 A *corroboratio* (1291: *Et ne aliqua dubietas et calumpnia oriatur; de premissis presentem paginam nostri sigilli robore in huius rei testimonium confirmamus*; 1297: *Et ne aliqua dubietas aut calumpnia oriatur; de premissis sigillum nostrum in huius rei testimonium apponi et adiungi fecimus huic scripto.*) és a *datatio* megadásának módja (1291: *Datum anno Domini M^o CC^o nonagesimo primo*; 1297: *Datum anno Domini M^o CC^o nonagesimo septimo.*) szinte teljesen megegyezik. 1291: Df. 243704., 1297: HO VII. 266. p.

szági Wąchock volt, amely a rend morimondi ágához tartozott. 1297-től Szepes közvetlenül Morimond alá került. A monostor első évtizedeire vonatkozóan főleg rendi forrásokat ismerünk, ezek új (tervezett) ciszterci alapításokkal kapcsolatosak. A szepesi apátság a XIII. század második felétől a hazai okleveles anyagban is egyre gyakrabban fordul elő. A fennmaradt adatok tükrében fénykorát 1290 és 1330 között élte. Seifried von Waldstein reini apát 1357. évi vizitációjakor a magyar ciszterci rendházak közül a szepesiről festette a legkedvezőbb képet, a hanyatlás ezután kezdődött. A XIV. század végétől az apátságot — a hozzá legközelebb eső faluról — egyre gyakrabban nevezték savnikinak. A XV. századból a fokozódó elnéptelenedés és a husziták jelentette válság miatt kevesebb az adat. Az utolsó ciszterci apát, Roszen Mihály 1542-ben halt meg.

Az apátság egy összefüggő tömböt képző birtoka a Szepesség délnyugati részén feküdt. Zömmel hegyvidéki volt, erdőségekből állt. A területet a ciszterciek az alapítástól fogva birtokolták, a későbbiekben új adományokat nem kaptak. Bevételeik a földjeiken fekvő falvak egy részének tizedeiből és soltészaik adójából származott. Gazdaságuk nem grangiákon alapult (mint a nyugat-európai ciszterci rendházaké), hanem soltészségeken. A birtokon összesen 15 — a XV. századi adatokkal együtt 17 — faluról van tudomásunk.

A monostor társadalmi szerepvállalása ciszterci voltához illően szerény volt. Hozzájárult ehhez az is, hogy egész fennállása során a szepesi káptalan árnyékában létezett. A szepesi apát ritkán ugyan, de teljesített királyi és pápai megbízásokat. A vizsgált korszak hiteleshelyi okleveleiből 27 darab maradt fenn. Ezek egyszerű kivitelűek, mind szepességi ügyekkel kapcsolatosak. Közöttük sokkal több a *fussio*, mint a *relatio*.

A szepesi apátság épülete Savnik (Spišský Štiavnik) községtől 2 kilométerre keletre, a Hernád bal partján állt. Köveiből 1619-ben kastély épült. Ennek közvetlen közelében, pontosan az apátság helyén ma egy magtár található. Régészeti feltárása még nem történt meg.

5. Függelék

5.1. Personalia (1223–1387)

1. Apátok

névtelen	1248, ²³⁶ 1249, ²³⁷ 1250, ²³⁸ 1254, ²³⁹ 1255 ²⁴⁰
Albert	1256, ²⁴¹ 1257, ²⁴² 1260, ²⁴³ 1262, ²⁴⁴ 1263, ²⁴⁵ 1264, ²⁴⁶ 1267 ²⁴⁷
névtelen	1269, ²⁴⁸ 1271, ²⁴⁹ 1275, ²⁵⁰ 1281, ²⁵¹ 1286 ²⁵²
I. János	1286, ²⁵³ 1289, ²⁵⁴ 1291, ²⁵⁵ 1293 (névtelenül), ²⁵⁶ 1294, ²⁵⁷ 1294 (névtelenül), ²⁵⁸ 1294, ²⁵⁹ 1295 (névtelenül), ²⁶⁰ 1297, ²⁶¹ 1298 (névtelenül), ²⁶² 1300 (névtelenül), ²⁶³ 1300, ²⁶⁴ 1302 (névtelenül), ²⁶⁵ 1302 (névtelenül)

-
- 236 HO VIII. 53. p.
 237 SC 1249/28. sz.
 238 SC 1250/36. sz.
 239 MES III. 195. sz.
 240 ÁUO VII. 391. p.
 241 CD IV/2. 381. p.
 242 CD IV/2. 441. p.
 243 CD IV/3. 21. p., *Vencko*, 1927. 315. p.
 244 RS I. 632. sz.
 245 RA 1349. sz.
 246 CD VI/1. 338. p., HO VI. 125. p.
 247 RA 1559. sz.
 248 RA 1618. sz.
 249 CD V/1. 128. p., *Vencko*, 1927. 317. p.
 250 RS I. 536. sz.
 251 SC 1281/58. sz.
 252 MES II. 188. sz.
 253 CD V/3. 331. p.
 254 ÁUO IX. 517. p.
 255 HO VII. 217. p.
 256 CD VI/1. 251. p.
 257 CD VI/1. 332. p.
 258 CD VI/1. 330. p., *Vencko*, 1927. 318. p.
 259 *Vencko*, 1927. 319. p. (CD VI/2. 232. p. téves keltezéssel.)
 260 CD VI/1. 398. p.
 261 HO VII. 266. p.
 262 LTR 40. p., CD VI/2. 175. p.
 263 CD VI/2. 269. p.
 264 HO VIII. 415. p.

	nül), ²⁶⁶ 1302, ²⁶⁷ 1306, ²⁶⁸ 1307, ²⁶⁹ 1308-10 (névtelenül), ²⁷⁰ 1309, ²⁷¹ 1310 ²⁷²
Stephanus ²⁷³	1312 ²⁷⁴
II. János	1314, ²⁷⁵ 1315, ²⁷⁶ 1320 ²⁷⁷
I. Vilmos	1326, ²⁷⁸ 1326, ²⁷⁹ 1328, ²⁸⁰ 1328 ²⁸¹
III. János	1329 után, ²⁸² 1330, ²⁸³ 1331, ²⁸⁴ 1346 előtt távozik ²⁸⁵

265 MES II. 537. sz.

266 MES II. 544. sz.

267 RS I. 174. sz.

268 RS I. 444. sz.

269 RS I. 527. sz.

270 MV I/2. 424., 431., 433., 437., 446. p.

271 RS I. 720. sz.

272 RS I. 828. sz.

273 Az oklevélben S olvasható. *Vencko*, 1927. 45. és 79. p. zárójelcsen, indoklás nélkül a Szerafin nevet hozza. Ha a Repertorium alapján megvizsgáljuk a magyarországi, 1400 előtti, S betűvel kezdődő nevű ciszterci apátokat, a következőket találjuk: a 13 névből hét Stephanus (53,8%), három (23,1%) más S kezdőbetűs (*Sighardus*, *Simon*, *Salic*), három (23,1%) pedig csak rövidítve ismert: S. A magyar ciszterciek körében az István ezek szerint igen kedvelt névnek számított. Statisztikai alapon tehát az a legvalószínűbb, hogy az 1312-ben említett szepesi apát is István volt.

274 SS III. 3. p.

275 RS I. 1217. sz. Ebből az oklevélből tudjuk, hogy II. János nem azonos I. Jánossal, mert előbbi utóbbi 1291. évi (átírt) oklevélét *domini abbatis Iohannis felicis recordationis*nak nevezi. Érdekes, hogy I. János halálának *terminus post quem*je, 1310 után négy évvel volt egy másik János nevű szerzetes a monostorban, hiszen a monasztikus közösségekben általában nincsen két azonos nevű személy. Minthogy (II.) Jánosból apát lett, valószínűleg nem 1310 után lépett be a szepesi apátságba, mert így — akár valós, akár rendi életkorát tekintve — túl fiatal lett volna. Nagyobb az esélye annak, hogy egy másik monostorból érkezett. (Egyik utódja, III. János migrációja dokumentált, ld. 1346-nál!)

276 CD VIII/1. 583. p.

277 CD VIII/2. 267. p., *Vencko*, 1927. 321. p.

278 AOkm II. 239. p.

279 SS II. 66. p.

280 MES III. 195. sz.

281 *Vencko*, 1927. 322. p.

282 AOkl XIII. 300. sz.

283 SS II. 79. p.

284 CD VIII/3. 554. p.

285 III. Jánosról tudható, hogy nem szepesi apátként halt meg, hanem 1346 előtt nem sokkal valamely más apátságba került át. 1346-ban ugyanis ezt írja Pál országbíró ítéletlevelében: a per a szepesi prépost és *inter religiosum virum fratrem Joannem abbatem et conventum monasterii*

II. Vilmos	1346, ²⁸⁶	1347 ²⁸⁷			
névtelen	1347, ²⁸⁸	1348, ²⁸⁹	1353, ²⁹⁰	1357, ²⁹¹	1364 ²⁹²
IV. János	1367, ²⁹³	1368, ²⁹⁴	1369 ²⁹⁵		
névtelen ²⁹⁶					

2. Szerzetesek

Domoslay:	1306 ²⁹⁷ (<i>lector</i>)
Tódor	1332/37 ²⁹⁸

Beatae Virginis de Scepus ipsoque fratre Joanne abbate in alterius ecclesiae abbatiam translato inter fratrem Vyllemum modernum abbatem ejusdem ecclesiae et suum conventum folyt. *Vencko*, 1927. 323–324. p.

286 *Vencko*, 1927. 323. p.

287 *Vencko*, 1927. 325. p.

288 *Vencko*, 1927. 326. p., CD IX/1. 478. p. Rossz kcltezéssel (1348); CD IX/7. 74. p.

289 CD IX/1. 580. p.

290 *Áldásy*, 1894–1895. II. 60. p.

291 *Békefi*, 1898–1902. I. 255. p.

292 CD IX/7. 221. p.

293 CD IX/4. 84. p

294 VMS II. 85. p.

295 Dl. 83321. Kivonatosan: Repertorium 175. p.

296 VMS II. 144. p.

297 RS I. 444. sz.

298 MV I/1. 226. p.

5.2. A szepesi apátság hiteleshelyi kiadványai

Sorszám	Dátum	Levéltári jelzet	Állapot	Kiadás	Forma
1	1262 előtt	-	Emlíítés	RS I. 632. sz.	PRIV.
2	1263. VIII. 29. előtt	-	Emlíítés	RA 1349. sz.	PRIV.
3	1264	DI. 40058.	Eredeti	HO VI. 125-126. p.	PRIV.
4	1278. IX. 28. előtt	-	Emlíítés	AUO IX. 376-378. p.	PRIV.
5	1286	DI. 38876.	Átírat (1299)	CD V/1 331. p.	PRIV.
6	1291	Df. 243704.	Átírat (1314)	HO VII. 217-218. p.	PRIV.
7	1293. V. 31.	DI. 71258. Df. 258826. Df. 258828. Df. 258831. Df. 264629. Df. 272445. Df. 272453. Df. 272927. Df. 272929. Df. 272935. Df. 281420.	Átírat (1293) Átírat (1293) Átírat (1293) Átírat (1293) Átírat (1293) Átírat (1293) Átírat (1293) Átírat (1293) Átírat (1293) Átírat (1293)	CD VI/1. 251-253. p.	PAT.
8	1294. III. 20.	DI. 9718.	Átírat (1412)	CD VI/1. 332-335. p.	PRIV.
9	1294. XII. 20.	DI. 9718. Df. 25057.	Átírat (1412) Átírat (1412)	CD VI/2. 232-233. p. Vencko, 1927. 319-321. p.	PRIV.
10	1295	Df. 264160.	Átírat (1306)	Reg.: CD VI/1. 398. p.	PRIV.
11	1297	-	Elpusztult eredeti	HO VII. 266. p.	PRIV.
12	1300	DI. 40277.	Eredeti	HO VIII. 415. p.	PRIV.
13	1302	DI. 68768.	Eredeti	RS I. 174. sz.	PRIV.
14	1306	Df. 264160.	Átírat (1330)	RS I. 444. sz.	PRIV.
15	1307	DI. 60961.	Eredeti	RS I. 527. sz.	PRIV.
16	1309	Df. 264136.	Eredeti	RS I. 720. sz.	PRIV.
17	1310. XII. 18.	Df. 272690.	Eredeti	RS I. 828. sz.	PRIV.
18	1312. V. 25.	Df. 272446.	Eredeti	SS III. 3-4. p.	PAT.
19	1314. VI. 29.	Df. 243704.	Eredeti	RS I. 1217. sz.	PRIV.
20	1315. IV. 17.	Df. 264139.	Eredeti	CD VIII/1. 583-584. p.	PRIV.
21	1318. III. 11. előtt	-	Emlíítés	AOKI V. 56. sz.	PRIV.
22	1320	DI. 2022.	Eredeti	CD VIII/2. 267-269. p.	PRIV.
23	1326. IV. 10.	Df. 244312.	Eredeti	AOKm II. 239-240. p.	PRIV.
24	1326. IV. 29.	Df. 280297.	Eredeti	SS II. 66-67. p.	PRIV.
25	1328. IV. 19.	Df. 248981.	Eredeti	MES III. 195. sz.	PAT.
26	1328	Df. 280298.	Eredeti	Vencko, 1927. 322-323. p.	PRIV.
27	1329. VI. 13. után	Df. 272374.	Eredeti	Reg.: AOKI XIII. 300. sz.	PRIV.
28	1330. VI. 25.	Df. 258828. Df. 272929.	Másolat (-) Másolat (-)	SS II. 79-80. p.	PRIV.
29	1331. V. 11.	Df. 272185.	Eredeti	CD VIII/3. 554. p.	PRIV.
30	1347. I. 25	-	Eredeti	Vencko, 1927. 325. p.	PAT.
31	1369	DI. 83321.	Eredeti	Repertorium 175. p.	PRIV.

Az oklevelek formája *privilegiális* (PRIV.) vagy *patens* (PAT.). Zárt (*littera clausa*) nincsen.

6. Felhasznált források és irodalom

Források

- Áldásy*, 1894–1895 *Áldásy Antal*: Regesták a vatikáni levéltárból. I–III. In: Történelmi Tár 1894. 15–28. p., 1895. 58–89. p., 260–288. p.
- AOkl Anjou-kori Oklevéltár. I–XIV., XVII., XIX., XXIII–XXIV. Főszerk.: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1990–2004.
- AOkm Anjoukori Okmánytár. I–VII. Opere Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. Bp., 1878–1920.
- ÁUO Árpádkori Új Okmánytár. I–XII. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. Pest, Bp., 1860–1874.
- CD Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Studio et opera Georgii Fejér. Buda, 1829–1844.
- CDES Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I–II. Ad edendum praeparavit Richard Marsina. Bratislavae, 1971–1987.
- EE Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. I–V. Szerk.: Bunyitay V., Rapaics R., Karácsonyi J., Kollányi F., Lukcsics J. Bp., 1902–1912.
- HO Hazai Okmánytár. I–VIII. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső. Győr, 1865–1873. (I–V.), Bp., 1876–1891. (VI–VIII.)
- Letter Horváth Sándor (közli): A lipitói és a turóci registrum. In: Történelmi Tár 1902. 1–57. p.
- Mályusz*, 1931 *Mályusz Elemér*: A szlovéniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az orsz. levéltárban (6.). In: Levéltári Közlemények 9. (1931) 284–315. p.

- MREV Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. I–IV. Edidit: Josephus Lukcsics. Bp., 1896–1907.
- MES Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–III. Ediderunt Ferdinandus Knauz, Ludovicus Crescens Derek. Strigonii, 1874, 1882, 1924.
- MV Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. I/1–6., II/1. Bp., 1896–1908.
- RA Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/4. Szerkesztette Szentpétery Imre, Borsa Iván. Bp., 1923–1987.
- RS Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. I–II. Ad edendum praeparavit: Vincent Sedlák. Bratislava, 1980, 1987.
- Repertorium *Ferenc L. Hervay*: Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria. Roma, 1984. (Bibliotheca Cisterciensis 7.)
- SC Statuta Capitulorum Generalium ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786. I–VIII. Edidit: Josephus-Maria Canivez. Louvain, 1933–1941.
- SS Supplementum Analectorum terrae Scepusiensis. I–III. Pars I. Collegit: Johannes Bárdossy. Leutchoviae, 1802. Pars II. Collegit: Michael Schmauk. Szepesváraljae, 1889. Pars III. Collegit: Samuel Weber. Lőcse, 1908. Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. II. évf.
- VMS Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I–II. Disposita ab Augustino Theiner. Romae, 1859–1860.
- ZsO Zsigmond-kori Oklevéltár. I–IX. Összeállította Mályusz Elemér, Borsa Iván, C. Tóth Norbert. Bp., 1951–2004.

Irodalom

- Békefi*, 1898–1902 *Békefi Remig*: A pásztói apátság története. I–III. Bp., 1898–1902.

- Bogdán*, 1991 *Bogdán István*: Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Bp., 1991.
- Bohus*, 1919 Historisch-geographische Beschreibung des in Oberungarn berühmtesten Zipser Landes. Zusammengestellt durch Georg Bohus. Kesmark, 1919.
- Csánki*, 1890–1913 *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III, V. Bp., 1890–1913.
- Deáky*, 1937 *Deáky Honór*: A savniki apátság története. Pécs, 1937.
- Divald*, 1905–1907 *Divald Kornél*: Szepesvármegye művészeti emlékei. I–II. Bp., 1905–1907.
- F. Romhányi*, 2000 *F. Romhányi Beatrix*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Bp., 2000.
- Fekete Nagy*, 1934 *Fekete Nagy Antal*: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Bp., 1934.
- Fuxhoffer–Czinár* Damiani Fuxhoffer benedictini Pannoniae Monasteriologiae Regni Hungariae libri duo totidem omnis comprehensis. Recognovit, ad fidem fontium revocavit et auxit Maurus Czinár. I–II. Pestini 1858–1860.
- Györffy*, 1963–1999 *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp., 1963–1999.
- Hervay*, 1994 *Hervay Ferenc Levente*: Ciszterciek. In: KMTL 140. p.
- Hervay*, 2001 *Hervay F. Levente*: A bencés apátságok, az apátos monostorok és a puszta monostorok története. In: Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalma, 2001. 476–547. p.
- Hradszky*, 1888 *Hradszky József*: Szepesvármegye a mohácsi vész előtt. In: Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve. 4. évf. 1–97. p. Szepes-Váralja, 1888.
- Ila*, 1944–1976 *Ila Bálint*: Gömör megye. I–IV. Bp., 1944–1976.
- Janauschek*, 1877 *P. Leopoldus Janauschek*: Originum Cisterciensium. Tomus I. Vindobonae, 1877.

- Kiss*, 1988 *Kiss Lajos*: Földrajzi nevek etimológiai szótára. I–II. Bp., 1988.
- KMTL Korai magyar történeti lexikon. Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál – Makk Ferenc. Bp., 1994.
- Kosztá*, 1993 *Kosztá László*: A ciszterci rend története Magyarországon kolostoraik alapítása idején. 1142–1270. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 5. (1993/1–2.) 115–128. p.
- Kosztá*, 1998 *Kosztá László*: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353). Pécs, 1998. (Tanulmányok Pécs történetéből 4.)
- Körmendi*,
2001–2002 *Körmendi Tamás*: A premontrei rend megtelepedése az Árpád-kori Magyarországon. I–II. In: Turul 74. (2001) 103–111. p.; Turul 75. (2002) 45–55. p.
- Körmendi*, 2002 *Körmendi Tamás*: A magyarországi premontrei cirkária az 1241/42-i tatárjárást követő évtizedekben (az írásos források alapján). In: Kút I. (2002) 2–35. p.
- Körmendy*, 1974 *Körmendy Adrienne*: A soltész („more scultetorum”) telepítette falvak a Szepességben (XIII–XIV. század). In: Agrártörténeti szemle XVI. (1974) 305–348. p.
- Kristó*, 1988 *Kristó Gyula*: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp., 1988.
- Kurecskó*, 2000 *Kurecskó Mihály*: A nyitrai káptalan hiteleshelyi tevékenysége a kezdetektől 1269-ig. In: „Magyaroknak eleiről.” Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerkesztette: Piti Ferenc. Szerkesztőtárs: Szabados György. Szeged, 2000. 329–347. p.
- Lukcsics*, 1908 *Lukcsics József*: Középkori pápai adókönyvek. Felolvasások a Szent-István-Társulat Tud. és Irodalmi Osztályának üléseiből 69. Bp., 1908.
- Németh*, 1998 *Németh Péter*: A karthauziak gazdálkodása a középkori Szepességben. (I. A menedékkövi kolostor.) In: A Felvidék történeti földrajza. Szerk.: Frisnyák Sándor. Nyíregyháza, 1998. 263–272. p.

- Ortvy*, 1891–1892 *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. I–II. Szerkesztette Ortvy Tivadar. Bp., 1891–1892.*
- Petrovics*, 1994 *Petrovics István: Dénes (2.). In: KMTL 165–166. p.*
- Rupp*, 1870–1876 *Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre. I–III. Pest, 1870–1876.*
- Slivka*, 1991 *Michal Slivka: Cisterciti na Slovensku. In: Archeologia historica 16. (1991) 101–117. p.*
- Solymosi*, 1984 *Solymosi László: Észrevételek a Ciszterci Rend magyarországi történetének repertóriumáról. In: Levéltári Közlemények 55. (1984) 237–251. p.*
- Szentpétery*, 1930 *Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930.*
- Tirpák*, 1994 *Ján Tirpák: Výsledky geofyzikálnych meraní pri precizovaní základov stredovekých sakrálnych stavieb na Slovensku. In: Dejiny a kultúra rehoľných komún na Slovensku. Zostavil Jozef Šimončič. Trnava, 1994. 287–311. p.*
- Vencko*, 1927 *Ján Vencko: Dejiny štiavnického opátstva na Spiši. Ružomberok, 1927.*
- Wagner*, 1774–1778 *Analecta Scepusii sacri et profani. I–III. Collegit: Carolus Wagner. H. n., 1776; Vienne, 1774; Posonii et Cassoviae, 1778.*
- Wertner*, 1895 *Wertner Mór: Ompud nádor és utódjai. In: Turul 13. (1895) 91–93. p.*
- Wertner*, 1897–1898 *Wertner Mór: Az Árpádkori megyei tisztviselők (Okirati kutfők nyomán). I–III. In: Történelmi Tár 1897. 439–486. p., 653–679. p., 1898. 105–133. p.*
- Zsoldos*, 2001 *Zsoldos Attila: Szepes megye kialakulása. In: Történelmi Szemle XLIII. (2001/1–2.) 19–31. p.*